

AHÎLİĞİN TASAVVUFÎ BOYUTU VE ŞANLIURFA' DA AHÎLİK İZLERİ

Ali TENİK*

MYSTICAL DIMENSION OF AKHILIK AND ITS INFLUENCE IN SANLIURFA

In the 13th century, people living in Anatolia faced two main problems: First political chaos, second Monghol invasion, which caused unrest in society. People tried to overcome this problem by revitalizing mystical aspects of Islam. Sufis who came from abroad played crucial role in the political life of the society. Akhi Evran, who was educated in Sufi path, contributed to the education of those who were dealing with business. The system of Akhilik became one of the important factors in the life of Anatolian people.

Akhilik had been active in Sanlıurfa for six centuries. It is still possible to see the traces of this institution in the shopping centers of Sanlıurfa, namely in Eskiciler Pazarı, Sipahi Pazarı (Halı pazarı) and Göncüler Çarşısı. It is observed that moral values of the businessmen in these shopping centers still differ from those of others in the city.

Giriş

Tasavvuf toplumsal, kültürel, estetik ve bilimsel boyutları olan bir gerçektir. Tekke, zâviye, dergâh ve hânkâh isimleriyle bilinen sūfî merkezleri, özgür bir rûh ve hayat boyu devam eden eğitim yuvaları oluşturmuşlardır. Bu merkezler, sadece manevî eğitim hizmeti vermemişler; aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumların örf ve adetleri gibi yüksek değerlere hizmet ederek; birer kültür ve entelektüel düşünce merkezleri olmuşlardır. Bunun en güzel örneğini yıllardır ülkemizde büyük bir sanat icra eden Mevlevî tarîkatı ve benzeri topluluklar vermektedir. Osmanlılar döneminde yüzyıllar boyunca Mevlevî tekkeleri, hat, desen, klasik müzik ve edebiyatta en ince örnekleriyle toplumun kültürüne büyük katkılarda bulunmuştur. Mevlevî tekkeleri, Arapça, Farsça hatta bazen İtalyanca olmak üzere yabancı diller öğretmiştir.¹

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. alitenik@hotmail.com

¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 441 vd.

Onlar, ayrımcılıktan uzak bir düşünceyle, tasavvufî felsefeden aldıkları enfüsî ve âfâkî dinamiklikle engin bir sanat anlayışı geliştirmişlerdir. Mevlânâ'nın dediği gibi, sûflerin hayatında, atalet yerine mücadele ve azim vardır. Onlar, insanlara ilâhî aşk ve gönül zenginliği ile sevgi üzerine temellenmiş bir hayat sunmuşlardır. Diğer dinlerin mistik anlayışlarında olduğu gibi, tenhalara çekilerek münzevî bir yaşam sürdürmemişlerdir.²

Sûflerin irfanî düşüncesinde, insan sanatkârdır. Bu anlayışa göre insan Allah'ın suretinde yaratılmıştır. Bu da ilâhî isimlere ve sıfatlara mazhar olmak demektir. Bu ilâhî sıfat ve isimlerin hakikatleri, özlü bir şekilde insanda mevcuttur. İlâhî isimlerin cevherlerinden biri de yaratmaktır. İnsan da ilâhî rûhun nefhasına sahip olduğu için yaratıcı gücünü ortaya koyma kabiliyetindedir. Bu güç de âyetle sabittir: Allah Teâla "Ona rûhumdan üfürdüğümde"³ buyurmaktadır. İnsan rûhu da cevherini bu âyetten alıp, sanatını en ince bir şekilde ortaya koyarak eşyanın en güzelini yaratır.

Sanatı veya eşyayı değerlendirmenin başka bir aslı da, sûfler için, "Allah güzeldir ve güzelliği sever" ilkesidir. Bunun için onlar, bu alemleri Allah'ın cemâlinin görüntüsü olarak görmüşlerdir.⁴ Allah güzelliğe aşık olduğu için, sâlik, güzel olan her şeyi ortaya koymalıdır. Kişi kendi yetenekleri ve imkanları dahilinde bu düşünceyi bir sanat halinde eşyaya yansıtarak, ona haricî bir varlık kazandırmaya, daha doğrusu bu manevî, rûhî gerçeği bu alemde var etmeğe çalışmalıdır.

Tasavvufî anlayışa göre insan, irfana dayanan eserleri daha fazla his ve idrak eder. Çünkü kalp irfanî bakımdan akıldan daha kâmil olup, aklı kemale erdirir. Ârif şuhûd yoluyla bilgiye (ma'rifete) ulaşır. "Onun gördüğünü gönül yalanlamadı"⁵ ilâhî emrinde olduğu gibi, gerçekler ârifin ruhunun derinliklerindedir; yani kalptedir. Bu ulvî duygular açığa vurulduğu zaman, eşyaya döküldüğü an sanat oluşur. Onun için sanatkâr çok güzel beyan eden bir ârifdir. Örneğin, Mevlânâ ve Yunus gibi mutasavvıflar hem ârif hem de sanatkârdırlar; çünkü hakikati en iyi ve en güzel şekilde açıklamışlardır. Diğer tarafta Ahîler de düşünce ve ahlâklarıyla sanatlarını eşyaya ve işlerine en güzel şekilde yansıtmışlardır. İnsana ve eşyaya estetik bir anlayışla yaklaşan bu düşünceyi öncelikle tasavvufî açıdan ele alıp, fikrî alt yapısına bakmaya çalışacağız.

A. FÜTÜVVET VE TASAVVUF

Arapça "fetâ" kelimesinden türeyen "fütüvvet", sözlükte; mertlik⁶, yiğitlik⁷, gençlik, iyi huyluluk ve cömertlik anlamındadır. ⁸ Fütüvvet kavram olarak, İslâm'dan önce de sonra da ahlâkî anlamda seçkin kimselerin önemli bir vasfı olup, cahiliyye dönemindeki Arap toplumunun "fetâ" tiplemesinden gelmektedir. ⁹

Fütüvvetle ilgili araştırma yapan araştırmacılar, fütüvveti farklı şekilde yorumlamışlardır. Kurumu kimi İran kökenli, kimi Arap kökenli, kimi de Türk kökenli olarak

² Annemarie Schimmel, *Çağın Mevlânâsı Muhammed İkbal*, çev, Senail Özkan, İstanbul 2001, s. 86, 87.

³ 15. Hicr, 29.

⁴ İbn Arabî, *Resâil İbn Arabî*, "Risâletü'l-Envâr" bölümü, s. 1-19.

⁵ 53. Necm, 11.

⁶ Ebû Fadl Cemâleddin Muhammed İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab* XV, "Fetâ" maddesi, Beyrut, ty, s. 145-147.

⁷ Suad Hakîm, *el-Mu'cemü'l-Sûfiyye-el-Himmetü fi Hudûdi'l-Kelime-*, Beyrut 1981, s. 871 vd.

⁸ Enver Fuâd Ebî Ğuzâm, *Mu'cemu'l-Mustâlahâti's-Sûfiyye*, Beyrut 1993, s. 134.

⁹ Ömer Rıza Doğrul, *Melâmet*, İstanbul, 1950, s. 30, 31; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 262.

göstermişlerdir.¹⁰ Fakat tarihi seyrine baktığımız zaman fütüvvet, İslâm'ı kabul etmiş bütün milletlerin kültüründe varlığını sürdürmüştür. Bu önemli kavram, İslâm dünyasında farklı şekillerde algılanmıştır. Örneğin Türklerde "Ahîlik", İranlılar da "Rindlik ve cevanmertlik", Araplarda "Fetâ" ismiyle karşımıza çıkmaktadır.¹¹ İran rindliğini inceleyen eserlere baktığımız zaman, tamamen İran kültürü bir düşüncenin değil, tasavvufî bir düşünce hakim olduğunu görürüz. Onlar rindliği, insanın kendi benliğini ortadan kaldırmak ve nefsinin yok edip, başka bir benliğe bürünmek şeklinde açıklamışlardır. Yine bunlar kişinin yeniden kazandığı benliği de mâşukun benliği olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda rindlik, bencilliği ve kendini düşünmeyi terk etmek ve aşk makamına ulaşmaktır.¹² İleride de açıklayacağımız gibi, bu düşünce Türk "Ahîlik" fikrinde de benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Fütüvvet, İslâm'dan önce de ahlâkî anlamda mümtaz kişilerin bir vasfı olmuşsa da teşkilatlanmış bir kurum olarak görmek mümkün değildir.¹³ Arap toplumundaki "fetâ" tipinden kaynaklanan bu kelime İslâm döneminde sûfluk ile birleşerek tasavvufî bir özellik kazandıktan sonra esnaf kesimiyle kaynaşarak Anadolu'da Ahîlik kurumunun ortaya çıkmasına neden olur.¹⁴ Fetâ ve fütüvvet kelimeleri sûfî ve tasavvuf anlamında kullanılmakla beraber tasavvufta bu terimler, sûfide bulunan iyilik, yardımseverlik, fedakârlık, insan sevgisi, hoşgörü ve nefsinin söz geçirme gibi meziyetler kastedilir. Halk arasında takdir edilen bir vasıf olan yiğitliği Kur'an'daki "fetâ" ifadeyle ilişkilendiren sûfler, bu kavramı bir sûfî terimi haline getirmişlerdir. Bu nedenle sûfler, fetâ'yı "sûfî", fütüvveti de "tasavvuf" olarak tarif etmekte sakınca görmemişlerdir.¹⁵

Fütüvvetnâmelerde yer alan fütüvvetin ve Ahîlîğin âdâb ve erkânını, mertebeler silsilesini, teşkilat özelliklerini yansıtan usûl ve kaideler dikkatlice incelendiği zaman bu kısımların İslâm'dan önce Türk, Ortadoğu ve özellikle İran bölgelerinde bulunan mistik kültürlerin ve bu kültürler içinde ortaya çıkmış bir takım cemaat ve kurumların etkilerini açık bir biçimde yansıttıkları görülmektedir.¹⁶ Bu düşünceler İslâm'ın içsel (enfûsî) boyutunu zahîrî yönüyle beraber dengeli bir şekilde geliştirmeyi hedefleyen tasavvufî karşılaştıktan sonra, Fütüvvet ve Ahîlik felsefesinde de aynı mistik düşüncenin zamanla ağırlığını hissettirdiği görülmektedir. Neticede sûfler temel ahlâkî değerleri ve en önemli faziletleri fütüvvet kelimesine yükleyerek onu tasavvufun temel kavramlarından biri haline getirdiler.¹⁷ Onun için, özellikle şunun bilinmesi gerekir ki, fütüvvet, tasavvufî bir teşkilat değil, ahlâkî prensipleri içeren önemli bir tasavvufî terbiye metodudur.

¹⁰ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 233; Mikail Bayram, *Ahî Evren, Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Ankara 1995, s. 49 vd; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik*, 2. baskı, Ankara 1997, s. 240; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

¹¹ Abdülbaki Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, İstanbul 1949-1950, s. 205; Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mücem'ül-Müfreh*, İstanbul, 1986, s. 23 vd.

¹² Nasrullah Pürcevâdî, *Can Esintisi*, çev. Hicabi Kırlangıç, İstanbul 1998, s. 272.

¹³ Ömer Rıza Doğrul, *Melâmet*, İstanbul 1950, s. 30, 31; Ocak, agm., s. 262.

¹⁴ Ocak, agm., s. 262.

¹⁵ Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", DİA, XIII, İstanbul 1996, s. 260.

¹⁶ Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

¹⁷ Uludağ, agm., s. 260.

IX. yüzyılda varlığını açık bir şekilde hissettiren tasavvuf düşüncesiyle beraber mutasavvıflar toplumda etkisi olan fityân'a ilgi duydular. Bundan sonra bazı çevrelere tesir etmeleri için fütüvvet kavramını benimseyerek ona kendi doktrin yapılarına göre içerik kazandırdılar. Bu yüzyıldan itibaren kurumsallaşan sūfliğe paralel olarak, sūflikle iç içe geçmiş olan fütüvvet kurumuna da sūfliler kendi felsefelerinin ağırlığını gösterdiler. Kurumsallaşmaya başlayan tasavvuf, fütüvvetin teşkilatlaşmasını da etkiledi. Bu etkinin neticelerini en belirgin bir şekilde bugün elimizde bulunan fütüvvetnâmeler göstermektedir. Günümüze kadar gelen en eski fütüvvet düşüncesi hakkındaki yazıların sahipleri sūfliler olmuşlardır. Onlar için esas mesele teorik olarak fütüvvet idealinin ortaya çıkmasıdır.¹⁸

Bu düşüncenin tarihî seyrine baktığımız zaman melâmîlik akımıyla çok yakın bir ilişkisi vardır. Birçok alim, fütüvvetin çıkış kaynağı olarak melâmeti gösterir. Melâmîlik fikrinin sistematik bir şekilde ortaya çıkışı Ebu Hafs Hamdûn el-Kassâr (ö. 271/884)'a dayanmaktadır.¹⁹ Fakat bu düşünce Hamdûn el-Kassâr'dan önce de bir çok mutasavvıf tarafından dile getirilmiştir. Bunların başında Fudayl b. İyaz (ö. 187/803) ve Hamdûn el-Kassâr'ın hem çağdaşı hem de hocası olan Sufyân es-Sevrî gelmektedir.²⁰ Sufyân'a göre melâmet, selâmeti terk etmektir. Üzerinde özellikle durduğu konular ihlâs, tevazû, nefsin isteklerine karşı çıkmak ve hayattan kopmadan çalışıp çabalamaktır. Nefsin arzularına karşı çıkmamanın en güvenilir yollarından birisi de yüksek duygu ve davranışları gizli tutmak, günah ve kusurları ise insanlardan gizlemektir.²¹

Hamdûn el- Kassâr, kalpte fakirlik korkusunun bulunmasını, şeytanın sevincine neden olacağından dolayı hayattan kopmadan yaşamayı teşvik etmiştir.²² Bundan dolayı melâmîler, halk içinde yaşıyor, vakıf malını yiyerek değil, zenaat icra ederek, alış veriş yaparak ve çiftçilikle uğraşarak geçiniyorlardı. İçlerinde savaştan ve askerlik yapanlar da çıkıyordu. Bu ortak noktalar, daha ilk dönemlerden başlayarak melâmîlikle fütüvvet mensuplarını birleştirmiştir. Birçok melâmî temsilcisi, fütüvvetle şöhreti yakalamıştır. Halkçı bir mahiyete sahip olan melâmîlik, bir taraftan fütüvvetle bağlı olanların ideolojilerini kurumsallaştırmaya çalışmış, diğer taraftan fütüvvet ehli de bu halkçı topluluğun teşkilatlanmasını temin etmiştir.²³

İleride de ele alacağımız gibi, Ahîlik düşüncesinde bulunan kendini topluma adama ve topluma hizmet aşkı, karşılık beklemeden muhtaca, yolcuya, fakire elini uzatma, yedirme içirme, barındırma, kısacası insanları sosyal güvence altına alma düşüncesi Melâmet felsefesinin prensiplerinden alınmıştır. Bu anlayış Ahî Evren'in düşünce dünyasının en önemli yerini işgal etmiştir.²⁴ Halka dayalı bu düşünce, daha sonra bazı araştırmacılar tarafından "sosyalist" hareket olarak nitelendirilecektir.²⁵

Sosyal hayattan kopmadan yaşamak, tasavvuf tarihinde birçok düşünce ekolünün ve tarikatın üzerinde durduğu önemli bir konudur. Mutasavvıfların birçoğu

¹⁸ İbrahim Arslanoğlu, *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, Ankara 1997, s. 17.

¹⁹ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 24-27.

²⁰ Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye-Tarîkatlar ve Silsileleri*, haz. İrfan Gündüz, İstanbul 1996, s. 22; Mustafa Kara, "Hamdûn el-Kassar", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 455 vd.

²¹ Vicdânî, *age*, s. 22.

²² Aynı eser, s. 23.

²³ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, 4. Basım, İstanbul 1985, s. 151.

²⁴ Bayram, *Ahî Evren*, s. 49 vd.

²⁵ Annemarie Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, çev. , Ergun Kocabıyık, İstanbul 2001, s. 244.

çevrelerine ve müritlerine dünya hayatına sırt çevirmemelerini; önce kendi dünyaları ile barışık yaşamalarını, daha sonra toplumdaki bireylerle barışık olmalarını ve mutlaka diğer insanlar gibi herhangi bir işte çalışmalarını istemişlerdir. Onlar dünyayı ve maddeyi masîva olarak değerlendirirken, onları kendi hayatlarından soyutlamamışlardır. İdealleri mâsivânın kalplerine tesir etmemesi ve onları Allah'tan alıkoymamasıdır. Tasavvuf tarihinde hiçbir alim mutasavvıf bunun aksi bir düşüncede bulunmamış ve takipçilerini de bu doğrultuda yönlendirmemiştir. Meselâ, Kuzey Afrika'da geniş bir alana yayılan ve insanların sosyal ve siyasal geleceklerine önemli bir etkisi olan Şâzeliyye tarikatının kurucusu Ebu'l-Hasan eş- Şâzeli (ö. 656/1258) öncelikle tarikat sâliklerinin yüksek meziyetlere sahip olmalarını istemiş; devamlı olarak müritlerine tasavvufun dilencilik olmadığını telkin etmiştir. Dilencilik kabul etmediği gibi, devletin kendilerine yaptığı yardımı da geri çevirmiştir. O, çevresine devamlı dünya işleriyle dinî eylemlerini kaynaştırmalarını, çalışıp çabalamalarını, helâl yoldan ticaretle uğraşmalarını, para kazanmalarını, dünya hayatını terk etmemelerini ve mutlaka bir meşguliyetlerinin olmasını telkin etmiştir.²⁶ Şâzeliyye tarikatı ve diğer Kuzey Afrika tarikatları, aynı zamanda bu bölgede kurmuş oldukları sosyal kurumlarla bütün ihtiyaç sahibi fakirleri doyurdukları gibi, misafir ve yolcuların da ihtiyaçlarını karşılamışlardır.²⁷

Fütüvvetin tarihî seyrine baktığımızda; fütüvvet ile ilgili müstakil eserler yazılmadan önce bazı sahabîler ve birçok mutasavvıf alim bu konuda fikir beyan etmişlerdir.²⁸ Meselâ Ca'fer es-Sâdik (148/765): "Fütüvvet, ele geçen bir şeyi başkalarının tercihine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir. " demektedir Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 201/816): "Fütüvvet sahibi kişinin üç özelliği vardır. Sadakat beklemeden vefa göstermek, cömertlik yapılmadan insanları meth etmek ve ihtiyaç sahibi istemeden cömertlik yapmaktır. "²⁹ Muhammed b. Ali et-Tirmizî (ö. 285/898): "Fütüvvet, Rabbi için kişinin nefesine düşman olmasıdır. " Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/910): "Fütüvvet, fakirden nefret etmemek, zengine yaranmaya çalışmamaktır. " Yine Cüneyde göre, "fütüvvet, eziyet etmekten uzak durmak ve cömert olmaktır. " Fütüvvetten ilk bahseden kişi olarak bilinen Fudayl b. İyaz (ö. 187/803): "Fütüvvet, dostların kusurlarını hoş görmektir. " demektedir. Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/921)'a göre "fütüvvet, kişinin bütün dileğini Allah'a hasretmesi ve Allah ile Allah için Allah'a yönelmesidir. "³⁰ Ebû Bekir el-Verrak (ö. 320/932): "Fütüvvet, düşmanı bulunmayan kimsedir. " Ebû Alî ed-Dekkâk (ö. 405/1014): "Fütüvvetin asıl anlamı, kulun daima insanlar için çalışmasıdır. "³¹

Fütüvvetten söz eden müstakil eserlerin ilki ünlü mutasavvıf ve alim Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (ö. 412 / 1021) tarafından yazılan "Kitâbü'l-Fütüvvet"³²dir. Sülemî eserinde, fütüvveti Hz. Ademe dayandırıp, sûffî çevrelerin fütüvvet kavramına getirdikleri İslâmî ahlâk ve değerleri yazmıştır. Sülemî'nin eserinde fütüvvetin ilkeleri belli bir sisteme göre tertiplenmemiştir. Fetânın uyacağı kurallar gelişigüzel sıralan-

²⁶ Ali Tenik, *Zerruk el- Fasî'nin Hayatı*, Eserleri ve Düşünceleri, Şanlıurfa 1998, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 9.

²⁷ Filibeli Ahmed Hilmi, *Senûsiler ve Sultan Abdülhamid*, haz. İsmail Cömert, İstanbul 1992, s. 19 vd.

²⁸ Neşet Çağatay, *Fütüvvet-Ahî Müessesesinin Menşei Meselesi*, AÜ İlahiyât Fakültesi Dergisi, I, İstanbul 1952, s. 62.

²⁹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, 2. baskı, İstanbul 1996, s. 213.

³⁰ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s. 9.

³¹ Ebu'l Kasım Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriye*, Beyrut 1993, s. 226 vd; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l Evlîyâ*, haz. Süleyman Uludağ, 2. baskı İstanbul 1991, s. 127, 437, 539.

³² Süleyman Ateş tarafından neşredildi.

miştir. Bu kitaptaki fütüvvet esasları, sûflerin hayatlarında alınan menakible zenginleştirilmiştir. Fütüvvet hakkında yazılan ikinci müstakil eser ise Hacı Abdullah-ı Ensârî'nin (ö. 481/1089) Fütüvvetnâmesidir. Bu kitabın muhtevası da, Sülemî'nin risâlesine benzemektedir.³³

Sülemî'den önce Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî (ö. 390/1077) ve başka bazı mutasavvıflar eserlerinde fütüvvete geniş yer verdikleri gibi, Sülemî'den sonra da Osmanlı döneminin Ahlîk teşkilâtına kadar birçok sûfî fütüvvetnâmeleri yazılmıştır. Bunların başında Sülemî'nin talebesi olan Kuşeyrî (ö. 465/1073), tasavvufun klasik kaynaklarından kabul edilen er-Risâle adlı eserinde, fütüvvete dair bir bölüme yer vermiştir. Ondan sonra Şihabeddin es-Sühreverdî (ö. 632/1237), İbn Arabî (638/1234) ve Şair Hatîfî (ö. 927/1520)'de eserlerinde, insanın manevî yönünü eğiten ve onu topluma kazandıran fütüvvete ait bölümler yazıp, önemli bilgiler vermişlerdir. ³⁴ Bu bilginlerden İbn Arabî, fütüvveti, keremlik, mertlik ve cesaret olarak değerlendirenken, bu has makamın dinî ve tasavvufî bir kavram olduğunu söylemiştir. ³⁵ Sühreverdî ise fütüvveti, konuşarak değil, çabalayarak elde edilen bir hayat felsefesi olarak değerlendirip; "Bu düşünce sûfinin yaşadığı bir hayat tarzı ve sistemidir ki, konuşulacak ya da açıklanacak bir düşünce değildir" demiştir.³⁶

Bu tarihi sürece baktığımızda, fütüvvetin menşeinin tasavvufu ortak olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır³⁷ ve aynı şekilde zamanımıza kadar gelen fütüvvet hakkındaki en eski yazıların sahipleri sûfler olmuşlardır. Onlar için temel mesele, teorik olarak fütüvvet idealinin ortaya çıkması konusudur. Aslında sûfler ilk etapta fütüvvetin kurumsallaştırma sorunu ile ilgilenmemişlerdir. Fakat buna rağmen anlatılan menakib ve hikâyelerden ve en eski Fütüvvetnâmelerden bir fütüvvet kurumunun var olduğu gerçeği ortadadır.³⁸

Araştırmacıların bazıları fütüvveti ortaçağ şövalyeliğine benzeterek, İslâm dünyasındaki kahramanlık, yiğitlik düşüncesi olarak değerlendirmişlerdir. Batılı araştırmacılar gözüyle, sûfizmdeki kardeşlik, aşk, kendini fedâ edebilme amacı üzerine odaklanma düşüncesi, şövalyelik olarak tanımlanabilir³⁹, fakat Fütüvvetin yapısıyla bağdaşmayan bu fikir, bizce yanlış bir benzetmedir; çünkü asıl kahramanlık silahla savaşmak, zorbalık yapmak değil, insanlar için "insanlık" savaşı vermektir. Aslında her şeyi kardeşi için feda etmek, kardeşini kendine tercih etmek, cömertlik yapmak, insanlar için her tehlikeyi göğüslemek asıl kahramanlık sayılmalıdır.⁴⁰ Çünkü Peygamber (s) ailesinden gelen nesillerin öğretilerinden kaynaklanan fütüvvetin daha sonra haçlılar döneminde Orta Doğuda yerleşmiş olan soylu aileler tarafından Avrupa'ya taşınıp, "Şövalyelik" olarak isimlendirildiğini söyleyen araştırmacılar da vardır.⁴¹ Amacımız bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi, fütüvvet ve ahlîğin Hıristiyan şövalyeliği ile

³³ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", DiA, XIII, İstanbul 1996, s. 264.

³⁴ Franz Taeschner, *İslâm'da Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XV, İstanbul, 1954, s. 234.

³⁵ Hakîm, age. , s. 872.

³⁶ Ebu'l-Alâ el-Affî, *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul 2000, s. 162.

³⁷ Çağatay, agm. , s. 63.

³⁸ Arslanoğlu, age. , s. 17.

³⁹ Hakîm, age. , s. 871-872; Affî, age. , s. 162-164.

⁴⁰ Gölpınarlı, agm, 1-4, 6.

⁴¹ Helminski, age. , s. 42; Çağatay, agm. , s. 62.

benzer yönlerini⁴² ya da Abbâsî halifeleri döneminde "*aristokrat fütüvvet*" tarzının ortaya çıkışını; daha sonra da zenaat ve meslek sahipleri teşkilâtlarınca orta gelirli müslümanlar arasında yayılışı itibarıyla İslâm fütüvvet teşkilatını incelemek değildir.⁴³ Çünkü, Abbâsî halifesi Nâsır ile başlayan fütüvvet kimi araştırmacılara göre, "*aristokrat fütüvvet*"tir. Bu tür fütüvvetin gerçek fütüvvet rûhuyla bağdaşmadığı bir vakiadır.⁴⁴ Buradaki temel gayemiz, tasavvuf ile fütüvvet ve ahilik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Silsile ve töre bakımından tasavvuf ehliyle fütüvvet ehlinin ortak noktaları çok fazladır. Araştırmacıların bir kısmına göre; fütüvvet ehlini sûflerden ayıran en önemli özellik; zâviyede oturup, riyâzetle, zikirle uğraşmayı, vakıf malını yemeyi hoş görmeyip, herkesin mutlaka bir iş, bir zenaat sahibi olmak için çalışmasını, elinin emeği ile geçinme ve kardeşleri arasında yardımlaşma şuuruna sahip olmalarıdır.⁴⁵ Fakat tasavvufun tarihte izlediği seyre baktığımız zaman bu düşüncelerin haklılığı geçerli değildir. Yukarıda Şâzelî tarikatı örneğinde de değindiğimiz gibi, İslâm'ın temel öğretileri ile beslenen tasavvuf ehli, basit bir tevekkül mantığı ile çalışıp çabalamadan yan gelip yatmayı, dünyayı bırakmayı, insanlara avuç açmayı hiçbir zaman bağlılarına telkin etmemiştir.

Fütüvvet düşüncesinin, doğuşundan itibaren tasavvuf ile birleşerek onun rengini aldığı bariz bir şekilde ortadadır. Çünkü tasavvufî düşüncenin izleri açık bir şekilde hemen hemen bütün İslâmî dönemlerde fütüvvet mensuplarının öğretilerinde görülmektedir. Sûfler kendilerine özgü hümanizm düşüncelerini fütüvvet kavramı çerçevesinde geliştirmişlerdir. Bu "insanlık" ideali "fetâ" kelimesinin kökünde yatmaktadır. İslâm'dan önce "fetâ", gayesi kabilesinin şerefinden ibaret olan kendi şerefini korumak olan bir birey iken, İslâm'dan sonra, kendileri adına çalıştığı cemaatin bir parçası haline gelmiştir.⁴⁶ Başkalarını kendine tercih etmek olan sûflerin *îsâr*⁴⁷ ideali, fütüvvet kavramında mükemmelliğe ulaşmıştır. Fütüvvet grupları İslâm coğrafyasından yakın doğunun birçok yerlerinde kurumlaşmış ve toplumsal hayatın önemli bir etkeni haline gelmiştir.⁴⁸ Fertlere bu rûhu kazandıran fütüvvet anlayışının neler hedeflediğine kısaca bakmakta fayda vardır.

Felsefe ve kelâm ilimleriyle birlikte İslâm düşüncesinin üç sac ayağını oluşturan tasavvufa göre fütüvvet; kişiyi en yüce ve en yüksek insanî mertebeye çıkararak bir değerdir. İnsanlığa yararlı iş yapanlar bu düşünce ile donanmış kişilerdir.⁴⁹ Bunlar, "*Kim Rabbiyle buluşmayı arzu ederse iyi iş yapsın...*"⁵⁰ ilkesiyle hareket edenlerdir. Onlar her şeylerini Allah'a hibe edip, bütün işlerini O'nun rızasını kazanmak amacıyla yerine getirenlerdir. Çünkü onlar, "*Rabblarına vasıtasız inanmış fetâlardır.*"⁵¹ Ayet fetânın,

⁴² Mikail Bayram, *Ahî Evren-Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 52

⁴³ Hakîm, age. , s. 871 vd. ; Afîfî, age. , s. 162-164.

⁴⁴ Aynı eser, s. 151.

⁴⁵ Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1985, s. 122-124.

⁴⁶ Aynı eser, s. 150.

⁴⁷ Tasavvuf terminolojisinde fedakârlık anlamına gelen bu kelime, başkalarını kendine tercih etmek idealidir. Fütüvvet kavramında mükemmelliğe ulaştırılmıştır.

⁴⁸ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 215

⁴⁹ Ebû Abdurrahman Muhammed İbn el- Hüseyin es-Sülemî, *Kitâbu'l-Fütüvvet*, neşr. Süleyman Ateş, Ankara 1977, s. 22.

⁵⁰ 17. Kehf, 110.

⁵¹ 17. Kehf, 3.

Allah için çalışan, O'nun için veren ve O'nun için seven kişi olduğunu vurgulamaktadır. Fütüvvet, Allah'ın emirlerine uymak, samimi ibâdet, bütün kötülöklere sırt çevirmek, tembel tembel oturmak yerine sürekli çalışmak, gizli ve açık her durumda ahlâkın en güzelini yerine getirmektir.⁵²

Fütüvvet, bir olgun insan özelliğidir ki; bu da insanları kendi nefesine tercih etmek, kötülüğü iyilikle savmak, suçu cezalandırmamak, insanların hatalarını aramamak, insanlara karşı cömert olmaktır. Fütüvvet, insanlarla kaynaşarak sosyalleşmeyi, hayatın içinde aktif olarak rol almayı önermektedir. Bu düşünce, "*insanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır*" sözünü temel alarak kişinin devamlı olarak komşusunu ve dostunu gözetmesini istemekte, onların ihtiyaçlarının giderilmesi için yardım elinin uzatılması gereği üzerinde durmaktadır.⁵³

Bireyi içten ve dıştan devamlı kontrol eden fütüvvet düşüncesi kişiye, başkasıyla uğraşmak yerine, kendini oto kontrol mekanizması içine sokmasını istemektedir. Bu da ancak kalpte sürekli olarak en büyük kontrol edici olan Allah'ı anmakla gerçekleşir. Ferdin kalp üzerindeki hakimiyeti ancak Allah'ı devamlı olarak hatırdâ tutmakla olur. Kalbin kontrolünü eline alan kişi, hayatının her safhasında Allah'ın kullarında istediği kâmil ahlâkı gösterir. Öyle ki, intikam almaya gücü yetse bile affedicilik vasfı ile bağışlar.⁵⁴

Fütüvvet, insanı her yönüyle eğiten bir düşüncedir. Bir taraftan bireysel eğitimi, olgunluğu, kardeşliği ve dostluğu verirken, diğer taraftan toplum içinde yaşam sürdürmenin bütün gereklerini insanlara öğretmektedir. Bu düşünce bir taraftan yemek yemenin adabını gösterirken diğer taraftan misafire nasıl ikramda bulunulacağını öğretir.⁵⁵

Tasavvuf-fütüvvet düşüncesini taşıyan kişiler, insanlara karşı kalpleri devamlı merhamet ile doludur. Garibanları koruyup, onlara yardım etmek için yarırlar. Bu yardım, eş, dost ve çevredeki insanların beğenisini kazanmak amacıyla yapılan sıradan bir yardım değil, kişinin iç dünyasından yansıyan bir merhamet elidir. Bu yardımlaşma, toplumdaki insanlar arasındaki güven ortamının sağlanması demektir. İnsanları her zaman kendine tercih etmek, şartlar ne olursa olsun dürüstlükten ayrılmamak, kişinin söyledikleri ve yaptıklarında doğru muamelede bulunması, en büyük meziyettir.⁵⁶ Çünkü Allah bu konuda şöyle emretmektedir: "*Kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenden içlerinde bir çekememezlik duymazlar; kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.*"⁵⁷

Büyük sûfiler fütüvveti; kendini değil, Peygamber (s) gibi Hakkı düşünmek, halkın derdiyle dertlenmek, nefsi için istediğini fazlasıyla başkaları için de istemek, kusur ve ayıpları örtmek, nefse düşman olmak, yoksuldan nefret etmemek, zengine ihtiyacını götürmemek, eline geçenle, elinden çıkanı bir görmek, kimseye düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve insaf beklememek, fakat herkese karşı mürüvvet ve insaf sahibi olmak ve iki alemde de geçmek anlamında ele almışlardır.⁵⁸

⁵² Sülemî, age. , s. 24.

⁵³ Age. , 26, 27.

⁵⁴ Age. , 38.

⁵⁵ Age. , s. 29.

⁵⁶ Age. , 30 vd.

⁵⁷ 59. Haşr, 9.

⁵⁸ Cölpınarlı, agm. , s. 9.

Mürüvvet, fütüvvet ve ahî kavramları esas itibarıyla tasavvufa dayanan, fakat aynı zamanda ekonomik kurumları da kapsamı ve zenaatkârları teşkilâtlandırması bakımından iktisadî bir kimlik de taşıyan tabirlerdir.⁵⁹ Bu da gösteriyor ki, fütüvvet ile ahîlik arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ahîlik temel olarak fütüvvete dayanmaktadır. Bu kurumlar arasındaki ilişki, ileride de göreceğimiz şekilde birbirine çok benzemektedir; mesela, Ahîlik teşkilatına girmenin şartları, diğer tarikatlarda olduğu gibi; İslâm, tarîkat, marifet, mezhep ve hakikat erkânı ile bunların pirlerinin bilinmesi olarak açıklanır.⁶⁰

Fütüvvet, aynı zamanda toplumun asayişini korumada da önemli görevler üstlenmiştir. IX. yüzyıldan itibaren Abbâsî yönetimine baş kaldıran bazı grupların ortaya çıkması, toplumun sosyal hayatı üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Ayyâr, şâtîr ve rind gibi isimlerle ortaya çıkan, dünya işlerini hoş gören, hiçbir şeye aldırmayan, kanun tanımayan kurnaz bazı gruplar devlet otoritesini rahatsız etmiştir. Bu gruplar, XI. yüzyıldan fütüvvet teşkilatının ortaya çıkışına kadar varlıklarını kuvvetli bir şekilde hissettirmiştir. İki asır gibi uzun bir süre etkinliklerini devam ettiren bu gruplar ancak, XII. yüzyıldan itibaren bazı tarîkat ve tasavvuf kuruluşlarının bunları belirli bir ahlâkî disipline sokmaları için hazırladıkları ve ortaya koydukları kurallar sonucunda topluma uyumları sağlanmıştır.⁶¹

Tasavvufta önemli bir yere sahip olan fütüvvet, daha sonraları müesseseleşen ahîlikle beraber anılmıştır. Fütüvvet de, ahîlik gibi, güzel ahlâkla ilgili olarak İslâm toplumunun temel yapısını teşkil eden esas faktörlerden birisidir.

B. AHÎLİĞİN GEÇİRDİĞİ TARİHİ SÜREÇ

1. AHÎLİK DÜŞÜNCESİNİN OLUŞUMUNDA TASAVVUFUN ETKİSİ

Şeyhler sultasından uzak sûfî geleneğindeki aydınlatma modelinde genel olarak, ne dünya ile bağlarını koparmış olan bir münzevî hayat, ne de müritler tarafından yüceltilen ve hizmet edilen bir üstad bulunur. İnsanın manevî yaşamı, gerçek hayattan ayrı bir meslek ya da uzmanlaşma değildir. Dinin iç yapılanması olan tasavvuf, zahir ve batın yaşantıyı dengeli bir şekilde yürütmeyi hedeflediğini iddia etmektedir. Gerçek olan şu ki; ruhani yaşantı, zevk için aranan bir yaşantı değil, aksine tarihe yön vermek için kullanıldığı oranda anlam kazanan bir yaşantıdır.⁶² Günümüzde modern düşüncenin temsilcileri olarak bilinen ilim adamları bile dinî-ahlâkî amacın gerçekleşmesinde rûhanî bir hayatın gerekliliğini öne sürmüşlerdir.⁶³ Sûfînin, evlenmesi, sosyal bir çevrenin içine girmesi ve toplumsal olarak yararlı bir işte çalışarak kendisini geçindirmesi beklenen bir gerçektir. Bazılarının yaptığı gibi, rûhî etkinlikler yoluyla kişisel güç ve zenginlik biriktirmemeli, bir hizmet ve alçak gönüllülük örneği göstermelidir.⁶⁴

Bundan dolayı, eşyayı "Mutlak Yaratıcı"nın bir lütfu olarak değerlendiren Ahîlik gibi tasavvufî-meslekî teşkilatlar, herhangi bir diğer tasavvufî düşünceye alternatif olarak ortaya çıkmamışlardır. Bu tür bir düşünceye sahip olmak, bize göre yanlış bir

⁵⁹ Agm. , s. 6.

⁶⁰ Aslanoğlu, age. , s. 25.

⁶¹ Neşet Çağatay, age. , s. 9-11.

⁶² Fazlur Rahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, çev. Alparslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaoğlu, Ankara 1996, s. 138.

⁶³ Fazlur Rahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, 4. baskı, Ankara 1996, s. 127.

⁶⁴ Helinski, s. 42.

yaklaşım tarzıdır.⁶⁵ Çünkü kalplere hakim olan tasavvufî anlayış, sūffileri ilâhî varlığın büyüklüğünü, mükemmelliğini ve güzelliğini anlamaya sevk edip, ruhlarındaki perdeleri yırtarak, Sâni'nin sanatkârlığından ders alarak, içsel inceliklerle yeni eserler ortaya koymuşlardır. Örneğin, bu konuda bazı araştırmacılar⁶⁶ tarafından eleştirilere hedef olan Mevlânâ, etrafındakilerle beraber ilk zamanlardan itibaren fütüvvet ehliyle dostâne ilişkiler içinde olmuştur. Ahîlerin bir kısmı onu kinamalarına rağmen, Ahîlerin çoğunluğu ve Fütüvvet ehli onu sevip saymışlardır. Hatta Mevlânâ'dan sonraki önemli Mevlevî şeyhi Çelebi Hüsâmeddin, Konya Ahîlerinin pîri olarak kabul edilmiştir.⁶⁷

Sūfizmde, iç alemdeki gerçekler ile dış alemdeki gerçekler birbirinin aynasıdır. Onlara göre âfâktaki gerçekleri inkar eden kişi, enfüste de hakikati yakalayamaz. İç aleme kör olan, dış aleme de kördür. Çünkü, tasavvufî anlayışa göre, Allah bu alemin binasını enfüs ve âfâk isimleri üzerine kurmuştur. Enfüs ve âfâk tecellide beraberdirler. Tıpkı birbirlerine tekabül eden iki ayna gibidirler.⁶⁸ Fakat ilâhî sırların merkezi olmasından dolayı iç alemin dış alem üzerinde üstünlüğü vardır.⁶⁹ Birbiriyle o kadar iç içe iki kavramdır ki, tıpkı Allah'ın yazılı âyetleri birbirlerini nasıl tefsir ediyorsa, âfâk ve enfüs de birbirini açıklar.⁷⁰ Onun için, "Dış alemleri iyi idrak etmiş olan sūfîlerin, bu alemde Allah'ın tecelli etmiş olduğu eşyaya (insanı da bu eşyanın bir parçası görerek) yönelerek, onu en güzel şekilde işlemişler ve bundan dolayı Ahîlik gibi tasavvufî-meslekî gruplar ortaya çıkmış" gibi düşünceler tam tasavvufî bir yaklaşım değilse de, sūfînin dış dünyayı idrak etmekteki yaklaşımı açısından önemlidir.⁷¹

Bu konuya mutasavvıflar farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Örneğin, Halvetîlere göre, insan, nefsin merhalelerini aşarken hem iç dünyada hem de dış dünyasında seyredilmektedir. Bunların ilkinde Seyr-i enfüsî, ikincisine de seyr-i âfâki denilmiştir. Bundan dolayı sūfî, insana kâinatın küçük bir modeli gözüyle bakmıştır. Bu küçük kâinat seyredilirken, büyük alem olan kâinatın da tamamı seyredilmiş olur.⁷² Onun için sülûkun merhalelerini aşmış olan insan, hem içindeki sırları, hem de dışındaki sırları keşfetmiş olacaktır.⁷³ Bizim kuşattığımız alemle bizi kuşatan alem, sadece mekan bakımından farklıdır, mahiyet bakımından aynıdır. Kur'ân her iki seyrini beraber anmaktadır: "Yeryüzünde yakîn sahipleri için pek çok âyet vardır. Sizin benliğinizde de birçok âyet vardır..."⁷⁴ Aynı şekilde başka bir âyette şöyle açıklanmaktadır: "Gerek dış alemde (âfâk), gerekse kendi nefislerinde (enfüs) âyetlerimizi yakında göstereceğiz. Nihayet onun hak olduğu kendileri için apaçık bir şekilde ortaya çıkacaktır."⁷⁵ Âfâkî ve enfüsî âyetlerdeki

⁶⁵ Age. , s. 65.

⁶⁶ Bkz. Bayram, *Evhadiyye Tarîkatı*, 65 vd.

⁶⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 305.

⁶⁸ Abdülganî el-Nâblusî, *Şerhu Cevâhiri'l-Fusûs fi Halli Kelimâti'l-Fusûs*, haz. Osman Nureddin Efendi ibn İsmail Hakkî el- Menâstırlî, "Fassu'l-Hikmetü'l-Nüfî", İstanbul 1304, s. 117-124.

⁶⁹ İsmail Hakkî Bursevî, *Kitâbü'n-n-Netîce I*, haz. Ali Namlı-İmdat Yavaş, İstanbul 1997, s. 73, 102

⁷⁰ Aynı eser, s. 120.

⁷¹ Bayram, *Evhadiyye Tarîkatı*, s. 65 vd.

⁷² Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavuf*, İstanbul 1979, s. 42, 386.

⁷³ Ahmed Fârûkî Serhendî, *Mektûbat-ı Rabbânî I*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul ty. s. 30, 77, 154.

⁷⁴ 51. Zâriyât, 20, 21.

⁷⁵ 41. Fussilet, 53.

hedef, Allah'ın apaçık olarak anlaşılmasıdır. Bu tür âyetlerin gayesi *cem*'dir. Cem' ise, parçalar halinde görülen eşyanın tevhidî olarak anlaşılmasıdır.⁷⁶

Âfâkî âyetler ilim, felsefe ve sanatla müşahede edilen âyetlerdir. Konuyla ilgili bu âyetler birçok mutasavvıfa rehberlik etmiştir. Onlar, parçalar halinde görülen eşyayı, ilâhî birlik gözüyle müşahede ve idrak etmişlerdir. Bundan dolayı sûfler eşyayı ince bir sanatla işleyerek insanların hizmetine sunmuşlardır.

Dinî sanatın en önemli özelliği, duyguları tahrik etmemesidir. Bu sanat arzulara (nefsanî) hitap etmez. Bu sanatta, sanatçının amacı, hiçbir zaman, göreni, dinleyeni, okuyucuyu etki altında bırakmak ve kötü eğilimleri tahrik etmek değildir. Dinî sanat maneviyata dayanır ve nefsanî mertebeyi geçerek rûhanî mertebeye ulaşır. Sûflere göre, sanat, en ileri derecede bir tür tecellidir. Çünkü, gerçek sanatkâr Allah, aleme tecelli etmiş ve alemdeki bütün varlıklar bir şekilde O'nun sıfatlarının ve isimlerinin tezahürü olarak varolmuşlardır. Allah'ın isimleri, alemdeki bütün varlıklarda zahir olmakla birlikte zuhur da onların içinde gizlidir.⁷⁷ Çünkü, "O, *evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır.*"⁷⁸

2. AHİLİK DÜŞÜNCESİNİN KURUMSALLAŞMASI

XIII. yüzyılda Anadolu'da cereyan eden iki önemli olay vardır: Birincisi siyasî çalkantılar, ikincisi ise Moğol istilâsıdır. Moğol istilâsından kaçan her meslekten insan Anadolu'ya akın etti. Bir taraftan ümitsizliğe düşen halk içinde bulunduğu sıkıntılarda kurtulma çaresini manevî değerlere sarılmakta bulurken, diğer taraftan Anadolu, Moğollardan kaçan bilginler, din ve tasavvuf alimlerinin sığınağı oldu. Bununla beraber Kalender dervişlerinin de kitleler halinde gelip yerleşmeleriyle oluşan manevî hava insanların hayatı üzerinde önemli tesirler bıraktı.⁷⁹ Korkunç bir katliamdan kurtulan insanlar, geçimlerini sağlayabilmek için yerli ve Müslüman olmayan esnafla rekabete girmek zorunda kaldılar. Rekabetin daha kuvvetli ve etkili olması için, bir birlik etrafında toplanmaları gerekliliğine inanarak, kendi sosyal hayatlarına uygun olan debbağlık (dericilik) mesleğini seçtiler.⁸⁰

Ahîlik teşkilâtının Anadolu'da kurumsallaşmasını sağlayan ve yayılmasında öncülük yapanlar mutasavvıflar olmuşlardır. XIII. yüzyılda Moğolların yağmalaması genişleyip sürekli hale gelince Anadolu insanı büyük sıkıntılarla karşılaştı. Toplumdaki huzursuzluk çeşitli grupların çıkarmış olduğu isyanlarla had safhaya ulaştı. Bu tür olayların sık sık cereyan etmesiyle halk canından bezdi. İşte bu kritik dönemde Ahî Evren, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Mevlânâ gibi Türk mutasavvıf alimler, her biri farklı yönden halkın manevî hayatını yükseltmek için büyük uğraş verdiler.⁸¹

Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde mutasavvıfların bu öncülüğü bariz bir şekilde görülmektedir. Halife Nâsır-Lidînillah (1180-1225), bozulan devlet yapısını düzeltmek ve hakim otoriteye destek sağlamak amacıyla Bağdat'ta düzenlenen bir törenle fütüvvet teşkilâtına girerek, bu teşkilâtı hakim

⁷⁶ Muhammed A'la Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhat el- Fânûn*, Beyrut, ty, "Âyet" maddesi, s. 10.

⁷⁷ Gulamrızâ Âvânî, *Hikmet ve Sanat*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul 1997, s. 212 vd.

⁷⁸ 57. Hadid, 3.

⁷⁹ Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, 1988, s. 42; Ülken, Hilmi Ziya, *Türk Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 149.

⁸⁰ Ziya Kazıcı-Mehmet Şeker, *İslâm Türk Medeniyeti Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1982, s. 239; Çağatay, age, s. 79.

⁸¹ Çağatay, age, s. 79 vd.

İmamiyye mezhebinin temel inancı olan on iki imam görüşüne göre on iki kola böldü ve her kolun başına bir imam tayin ederek halk üzerindeki hakimiyetini kuvvetlendirdi.⁸² Halifenin amacı, o zamana kadar gayri resmi bir kimlik taşıyan bu kurumu resmileştirecek siyasî desteği artırmaktı. Resmîyet işini bitiren halife, asıl amacını gerçekleştirmeye girişerek bütün müslüman hükümdarlara elçiler gönderdi. Amacı elçilik heyetleri aracılığıyla onları bu teşkilâta dahil edip, hükümranlılığını sağlamlaştırmaktı. Halife, bu gayesinde başarılı oldu. Elçilerden birisini Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhusrev'e göndermişti. I. Gıyâseddin Keyhusrev de halifeye olumlu cevap vererek hocası Sadeddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak'ı Bağdat'ta bulunan halifeye gönderdi. Halife de bu faaliyetin yayılmasında öncülük edecek önemli mutasavvıf şahsiyetleri, İbn Arabî (ö. 638/1240), Evhadüddin-i Kirmânî ve Şeyh Nasîrû'd-Din Ebu'l-Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (ö. 1262) yani Ahi Evren'i gönderdi. Daha sonraları da I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad'ın da fütüvvet girmeleriyle Anadolu'da Ahîliğin kuruluşu tamamlandı.⁸³ Ondan sonra ünlü mutasavvıf Ebu Hafs Ömer Sühreverdî (1145-1234), fütüvvet ideallerinin yayılmasında halifeye büyük yardımda bulundu. Bir iddiaya göre Sühreverdî'nin ideallerini yaymak için Halife tarafından fütüvvet tarikatı kuruldu. Bu ilişki de fütüvvet ile tasavvuf arasındaki sıkı bağın varlığını gösterir.⁸⁴

Abbâsî halifesi Nâsır'ın başlatmış olduğu fütüvvet hareketi, bir çok araştırmacı tarafından ağır tenkitlere maruz kalmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi halifenin fütüvveti yeniden toparlaması "*aristokratik fütüvvet*" diye tanımlanarak, bunun fütüvvetin asıl ruhuyla bağdaşmadığı iddia edilmiştir.⁸⁵

Ahîliği, fütüvvet teşkilâtının Anadolu'da kurumlaşan değişik bir şekli olarak yorumlayan bazı araştırmacılara karşılık, tam aksi görüşte olan bazı araştırmacı ve tarihçiler de Ahîliğin fütüvvet kurumuyla bir ilgisinin olmadığını söylemişlerdir. Bunlara göre Ahîlik tamamıyla Türk örf ve adetlerinden doğan bir düşüncedir.⁸⁶ Ahîlik, her ne kadar Anadolu'da bilinen ve yaşanan bir kurum ise de kök itibariyle tasavvufun şekillendirdiği bir kurum olduğu düşüncesi daha ağır basmaktadır. Bu fikri savunanların başında gelen Fuad Köprülü, Ahîleri, "Anadolu'da Ahîlik adı altında çok önemli ve çok yaygın bir meslekî-tasavvufî teşkilât (veya bekârlar zümresi)" şeklinde tanımlayarak, aynı zamanda Osmanlıların kuruluşunda mühim bir görev üstlendiklerini söyler.⁸⁷ Bunun yanında İbn Battûta (ö. 1368) da Anadolu'da uğradığı şehirler de Ahîlerin tekkelerinde ve zâviyelerinde ağırlandığını ve bu zümrelerin yaşayışlarının tasavvufî bir yaşayış olduğunu söyler.⁸⁸

Bir tasavvuf alimi⁸⁹ olup Ahî Evren (Evrân) ismiyle anılan Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hoyî, bir taraftan Tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zâviyelerde şeyh-mürîd münasebetlerini, diğer taraftan iş yerlerinde

⁸² Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

⁸³ Ziya Kazıcı, "Ahîlik", DİA, I, İstanbul 1988, s. 540.

⁸⁴ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 215 vd.

⁸⁵ Affî, age. , s. 151.

⁸⁶ Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

⁸⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991, s. 211 vd.

⁸⁸ İbn Battûta, *Rihletü İbn Battûta*, Beyrut 1977, s. 188 vd.

⁸⁹ Bayram, *Ahi Evren*, s. 25; *Evhadiyye Tarikatı*, s. 92.

usta-kalfa ve çırak ilişkilerini ve buna bağlı olarak ekonomik hayatı düzenleyen Ahîliğin Anadolu'da yerleşmesinde en büyük rolü oynayacaktır.⁹⁰

Fütüvvet teşkilâtının Anadolu'da Ahîlik ismiyle bilinmesi,⁹¹ Ahîlerin fütüvvet terbiyesi almalarından kaynaklanmıştır.⁹² VII. yüzyılda büyük merkezlerde etkisini gösteren tasavvuf, Anadolu şehirlerinde de hakim duruma gelmiştir. Bu hükümlerlik, zamanla toplumun bütün katmanlarına yayılmıştır. Tasavvuf bağlularının insanlara karşı olan sevgi, saygı ve hoşgörüsü onları sürekli olarak toplumun gözünde seçkin bir yere oturtmuştur.⁹³

Ahî kelimesinin tasavvufî bir mahiyete sahip oluşu, bu kelimenin hem Türkçe cömert, eli açık anlamına gelen "akı", hem de Arapça bir kelime olan "ahî"nin birader ve dost anlamına gelmesindedir.⁹⁴ Ahîlik, evrensel olan bir felsefe olduğu için, her iki dilde de aynı anlamları ifade ettiği görülmektedir. Bütün tasavvufî akımlar, aynı kaynaklardan beslendikleri için birbirinin zıddına bir bakış ortaya koymaları mümkün değildir. Tasavvufî ekoller ve akımların amacı; insanlar arasında kardeşliğin tesis edilmesi ve düşmanlığın ortadan kalkması ilkesidir. Çünkü sûfî hallerinde doğru, insanlarla olan ilişkilerinde dürüst olmayı ilke edinmiştir. Bu davranış toplumsal duyarlılığı kazandıran bir harekettir. Ahîlik, insana toplumsal yaşamın ana kurallarından biri olan "edepli davranış" düsturunu hatırlatır. Ahîlik ve fütüvvet düşüncesiyle sûflük, seçkin bir topluluğun düşünce ve yaşam dünyasından çıkarak, bir halk hareketine dönüşmüş; eserlerini her düzeydeki halka ve esnafa götürmüştür. Neticede XII. yüzyılda toplumun her düzeyinden müritleri olan sûfî gruplar oluşmuştur.⁹⁵

Ahîler, fütüvvet konusunda açıkladığımız benzer ilkelerde olduğu gibi, tarikat adabı ile hareket ederek, yaşadıkları toplumda sosyal davranışın en güzel örneklerini ortaya koymuşlardır. Onlar sergiledikleri davranışlarla insanlara; iki dünyada da cömert olmayı, namazı kazaya bırakmamayı, haya ve edep sahibi olmayı, dünyaya önem vermemeyi (yani kalbe mâsivanın hakim olmamasını), helâl kazanmayı, mutlak bir zenaata sahip olmayı, ilim sahibi olmayı ve tarikat kurallarına aykırı hareket etmemeyi öğretmişlerdir.⁹⁶

Ahîliğin kurucusu, pîri ve şeyhi kabul edilen Ahî Evren, Evhadiyye tarikatının şeyhi Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el- Kirmânî'nin (1164-1238) hem önde gelen müridi, hem de damadıdır. Ahî Evren, tarikatına ve şeyhine o derece bağlıdır ki, şeyhini "şeyh-i yegâne" veya "şeyhu'l-vahid" diye anmaktadır. Ahî Evren, Ahî teşkilâtının kurucusu olduğu gibi ahîliğin en büyük organizasyonu olan dabbagların da pîridir. İnsanların asırlar geçmesine rağmen saygıda kusur etmedikleri Ahî Evren'e bağlılıklarının nedeni de budur.⁹⁷

Şeyh Nasirüddin Mahmud el- Hoyî, ilk terbiyesini Yesevî tarikatının mürşitlerinden almıştır. Bunun yanı sıra Fahrüddin Râzî (ö. 606/1209) ve Evhadiyye tarikatının şeyhi Evhadüddin Kirmânî'den de dinî ve tasavvufî eğitimini alan ve fütüvvet

⁹⁰ Veysi Erken, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahîlik*, Ankara 1998, s. 64 vd; Kazıcı, agm. , s. 540.

⁹¹ Iréne Mélikoff, *Hacı Bektaş-Efsaneden Gerçeğe*, 2. bası, çev. Turan Alptekin, İstanbul 1999, s. 345.

⁹² Franz Taeschner, "Akhi", *Encyclopedia of Islam I*, London 1900, s. 324 vd.

⁹³ Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, İstanbul 1996, s. 53.

⁹⁴ Gölpınarlı, agm. , s. 6.

⁹⁵ Molla Cami, *Nefahat el-Üns*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1993, s. 312.

⁹⁶ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler*, Ankara 1998, s. 110.

⁹⁷ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid el- Kirmânî ve Evhadiyye Tarikati*, Konya 1993, s. 86.

kültürü ile yetişen Ahî Evren, ileri derecede tasavvufî bir eğitim görmüştür.⁹⁸ Bir taraftan Ahî Evren, Ebû İshak, Geyikli Baba, Hacı Bektaş, Abdal Musa gibi Türk sûfleriyle çağdaş iken,⁹⁹ diğer taraftan Ahî Evren çok önemli halifelerde yetiştirmiştir. Örneğin XIII. yüzyılda etrafında büyük bir halk kitlesi toplayan Ahîlerin Kırşehir'deki tekkesinin şeyhi olan sûfî şair Gülşehrî (ö. 717/1317) Ahî Evren'in halifesidir.¹⁰⁰ Gülşehrî akla önem veren bir bilim adamı ve mutasavvıf olarak, ünlü eseri Felek-Nâme'yi Mevlânâ'nın Mesnevisinde etkilenecek yazmıştır.¹⁰¹ Ahî Evren'in eserlerinde tasavvufî öğretiler, diğer İslâmî öğretilerden daha fazla bir ağırlığa sahiptir. O, eserlerinde tasavvufî düşüncenin esaslarını ve tasavvuf öğrencisine (mürîd) lazım olan bilgileri vermiştir.¹⁰²

Ahî Evren'in ilme özel bir önem verdiği görülmektedir. O'nun felsefesinde, ilim amelden önce gelmektedir. İlimsiz amelin fayda sağlamayacağını, kişi ilmini uyguladığı derecede makbul bir insan olacağını savunmaktadır.¹⁰³ Bu bağlamda Ahîlerin aldığı eğitime baktığımızda tasavvuf eğitimi, verilen ders müfredatının başında bulunan zorunlu bir derstir. Ahîler ilk olarak öğrencilere okuma-yazma öğrenimini verdikten sonra, sırasıyla tasavvuf, matematik, tarih, edebiyat, mûsiki ve bu derslere ek olarak semâ da öğretmişlerdir.¹⁰⁴ Ayrıca Ahî zâviyelerinde verilen teorik bilgiler arasında en önemli yeri, şüphesiz, zâviyenin şeyhinin bağlı bulunduğu tarikat zümresinin disiplinler alırdı.¹⁰⁵

Ahîlik teşkilâtına giren birinin Ahî olabilmesi için, hemen hemen tasavvufî mürîd için istenen şartları aranmaktadır. Mesela Ahînin, sıdk, vefâ, emanet, takva, kerem, mürüvvet ve haya sahibi olması gerekmektedir. Bunlara benzer takvaya dair özellikleri üzerinde taşıyan Ahî'nin kapalı ve açık hâlleri de, tasavvufî bir öğretinin neticesini vermektedir. Ahî'nin açık olması gereken hâlleri; gönlünün açık olması, kapısının açık olması (misafir ağırlaması), elinin açık olması (cömert davranması) ve sofrasının açık olmasıdır. Ahî'nin kapalı olan hâlleri ise; gözü kapalı olmalı (harama bakmamalı), dili kapalı olmalı (doğru olmalı), şalvarı kapalı (şehevî duygularını yok etmelidir) olmalıdır.¹⁰⁶

Yukarıdaki vasıflarla mürîd yetiştiren teşkilât şeyhinin uymak zorunda olduğu bazı ilkeler vardır. Hem İslâm tasavvufu, hem de diğer İslâmî ilimlerle insanları eğiten ve aynı zamanda eğitimle yetiştirdiği bu insanları idareci olarak yetiştiren bu şeyhlerde de aranan önemli kriterler vardır.¹⁰⁷ Ahî şeyhi, ilim sahibi olmasının yanında aynı zamanda "seyru sulûk"unu tamamlamış; iyi bir eğitimci, hatip ve muallim olmalı; Ahîliğin bütün vasıflarını üzerinde taşımalıdır.¹⁰⁸ Ahî şeyhinin, Ahîler üzerindeki etkisi

⁹⁸ Erken, age. , s. 36, 37; Mikail Bayram, "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahî Evren İle İlişkisi", Diyanet Dergisi, XVIII, Ankara 1978, s. 78.

⁹⁹ İsmet Kayaoğlu, *İslâm Kurumları Tarihi*, Ankara 1985, s. 134.

¹⁰⁰ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 97.

¹⁰¹ Kocatürk, Saadettin , *Gülşehrî ve Felek-Nâmesi*, Ankara 2000, s. 33.

¹⁰² Bayram, *Ahî Evren*, s. 83-94, 127-206.

¹⁰³ Bayram, Mikail, *Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahîliğin Doğuşuna Etkisi* (ayrı basım), Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 10, Konya 2001, s. 7.

¹⁰⁴ Şapolyo, age. , s. 242.

¹⁰⁵ Mehmet Şeker, "Ahîliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri", Erdem, Türkler'de Hoşgörü Özel Sayısı II, c. 8, S. 23, Ankara 1996, s. 608.

¹⁰⁶ Şapolyo, age. , s. 235; Burgazi, "Fütüvvetnâme" çev. Abdülhakî Gölpinarlı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XV, İstanbul 1954, s. 124 vd.

¹⁰⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1988, s. 89 vd.

¹⁰⁸ Erken, age. , s. 48.

tamamıyla tarîkat şeyhlerine benzer. Bunun yanında, yukarıda da değindiğimiz gibi Ahîliğin esaslarını, kaide ve kurallarını bir arada toplayan Fütüvvetnâmeler aynı zamanda tasavvuf içinde önemli birer kaynak olmuşlardır.¹⁰⁹ Aynı zamanda Ahîler sürekli Fütüvvetnâme okuyarak, onlardan edindikleri bilgiyle hayatlarını şekillendirmişlerdir.¹¹⁰

XIII. yüzyılda, meslek teşkilâtları (loncalar), sûfî tarîkatlarla birlikte gelişti. Teşkilât ve tarîkatlar birbirleriyle sıkı ilişki içinde olmuşlardır. Her iki kurumda da , isnad, silsile ve sülûk zinciri esası vardır.¹¹¹ Ahî Evren de tarîkatlardaki şeyh, halife, mürid ve muhibler arasındaki ilgiyi iş yerlerine uygulayarak buralarda çalışan usta, kalfa, çırak ve yamak arasındaki ilişkiyi, tarikat ehli olması hasebiyle tarikatlardaki esasa göre düzenlemiştir.¹¹² Ahî Evren hemen hemen bütün eserlerinde dönemin gereklerini de göz önünde bulundurarak tasavvuf yoluna girmenin zorunlu, bu yolda bir şeyhe bağlanmanın ise şart olduğunu söylemiştir. Bu sebeple kendi iş yerlerindeki işçileri, tarikat anlayışı ve terbiyesi içinde yetiştirmiştir.¹¹³ Bundandır ki birçok araştırmacı Ahîleri, mistik bir tarikat ve teşkilât olarak tanımlamıştır. Fakat bu mistik teşkilâtın halk kitlelerini kendine özgü sosyal kaidelerle ne şekilde yönlendirdiği de apaçık ortadadır.¹¹⁴

Ahîler, Anadolu'da birçok tarikatla içli dışlı yaşamışlardır. Anadolu ahîlerinin başta Rufâî tarikatı olmak üzere Mevlevîlik, Bektaşîlik, Halvetîlik gibi tarikatlarla birçok noktada birleşen fikirleri yanında, bu tarikatlarla sıcak ilişkileri de vardır.¹¹⁵ Özellikle Rufâîlerden birçok konuda iktibaslarda bulunmuşlardır.¹¹⁶ Bu nedenle Ahî teşkilâtına bağlı kişiler arasında her şey ârifâne şekilde devam etmiştir. Bütün insanî ilişkilerinde olduğu gibi, gezip eğlenmeleri bile ârifâne olmuştur.¹¹⁷

Ahîlik teşkilâtına bağlı dervişler, dinî ve sosyal yönden yaptıkları propagandalarla büyük halk kitleleri üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Zaten tasavvuf tarihinde birçok tarikat, günümüzde derneklerin veya birliklerin işlevine benzer bir görev üstlenmiştir; bunların bir çoğu, derviş tekkeleri, zanaatkâr ve esnaf loncaları ve fütüvvet gruplarıyla karşılıklı ilişki içinde hareket ederek insanlara büyük hizmetler sunmuştur.¹¹⁸

Anadolu'da da bu görevi Ahîlik teşkilâtı üstlenmiştir. Anadolu Müslümanlarının sosyal ve ekonomik yaşamlarında önemli bir rol oynayan Ahîlik, asırlarca esnaf teşkilâtının manevî bir rûh ile eğitimi sağlayarak toplumun huzur ve güven içinde yaşamasına büyük katkı sağlamıştır.¹¹⁹ Onlar, Anadolu'nun birçok yerinde var olduk-

¹⁰⁹ Kazıcı, age. , s. 244.

¹¹⁰ Çağatay, age. , s. 140.

¹¹¹ Mélikoff, age. , s. 141.

¹¹² Bayram, *Ahî Evren*, s. 48.

¹¹³ Aynı eser, s. 49.

¹¹⁴ Ömer Lütfü Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri* (aynı basım), İstanbul, ty, s. 12 vd.

¹¹⁵ Taeschner, "Akhu", EA I², s. 324 vd.

¹¹⁶ Babinger-Köprülü, age. , s. 54.

¹¹⁷ Çağatay, age. , 147 vd.

¹¹⁸ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 237.

¹¹⁹ Kazıcı-Şeker, age. . , s. 238.

larını göstererek,¹²⁰ fakirlerden olsun ya da olmasın bütün yolculara merhamet ellerini uzatmışlardır.¹²¹

Ahîliğin Anadolu'daki tesirini İbn Battûta Seyhatnâme'sinde güzel bir şekilde ifade etmektedir. Anadolu'nun birçok yerini dolaşan ünlü gezgin, gittiği her şehirde veya uğradığı her köyde bu teşkilâtın zaviyelerine misafir olmuş ve büyük bir alıcılıkla karşılaşmıştır. Ona göre Ahîler, insanlığın bütün manevî meziyetlerini ruhlarında taşıyan insanlardır. İbn Battûta dilini ve kültürünü bilmediği bu insanların sıcak dostlukları ve cömertlikleri hakkında şunları anlatır: "*Cenab-ı Hak kerem sahibi ve cömert olan, yabancılara, garibanlara büyük şefkat ve muhabbet gösteren, gelene geçene yardımlarını esirgemeyen, bunları en güzel şekilde, sonsuz bir sevgi ile karşılayan, gelen yolcuları kendi akrabasıymış gibi kucaklayan bu dervişleri hayırlarla mükâfatlandırın. Kendilerine misafir olan yabancıları ağırlama, onlarla ilgilenme; yiyeceklerini, içeceklerini, yatacak yerlerini sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin elinden kurtaran bu insanların benzerlerine dünyanın başka yerinde rastlamak pek mümkün değildir.*"¹²²

İnsanlara yardım etmekte yarışan bu düşünceye sahip kişilerin eğitimi de belli bir disiplin altında gerçekleşmiştir. Bu eğitime tabi tutulanlar hem kültür, hem sanat ve hem de askeri eğitim almışlardır.¹²³ Çünkü ahîlik, insanı bir bütün olarak ele almış ve onu bütün yönleri ile birlikte geliştirmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Meslekî eğitimlerinde de bu anlayış, aşikâr bir şekilde görülmektedir. Mesela usta, çırağın yalnız iş yerindeki meslek eğitiminden değil, aynı zamanda genel ve dinî eğitiminden de sorumludur. Teşkilâta giren çırak, aynı zamanda zaviyeye kayıt olup, burada dinî eğitimini tamamlamak zorundadır. Zâviyeler, bir "miskinler tekkesi" değil, din bilginlerinin ders verdiği ilim irfan merkezleri olmuşlardır. Belli zamanlarda düzenlenen esnaf toplantıları ve kış gecelerinde yapılan yaren (yârân) sohbetleri¹²⁴ ile fertlerin sosyal hayata kazandırılması hedeflenmiştir.

Bu teşkilât, ortaya çıkışı ve yayıldığı dönem itibarıyla tamamıyla bir tarikat görünümündedir. Ahîler'in, Ahîlik teşkilâtlarında toplanmaları dinî bir gayenin gereğidir. O dönemin teşkilâtlarında görülen ortak özellik; dini bir fonksiyona sahip olmalarıdır. Bunların sembollerine baktığımız zaman tamamıyla dinî ve tasavvufidirler.¹²⁵ Diğer taraftan ahî teşkilatına bağlı esnaf birliklerinin (sûfzmin etkisinin bir örneği olarak) başında bir pîri vardır. Pîr, sûfî tarikatlarının kurucularının Farsça adıdır. Bu teşkilâtlardaki silsile, sûfî tarikatlarında olduğu gibi önce Peygambere, daha sonra da sahabeyle dayandırılır.¹²⁶

Ahîlik teşkilâtında yapılan tarîkate kabul edilme ayininin benzerleri, çoğu tasavvuf tarikatlarında da yapılmaktadır. Bu, kardeşliği sembolize eden bir merasimdir. Bu törende sergilenen özel kıyafet (futa, sarık) ve kullanılan alâmetler (namaz seccadesi gibi) dinî sembollerdir. Ahîlikteki "şed" adetine baktığımızda da tam bir tasavvufî eylem vardır. Şed kuşanacak kişide aranan özellikler, tasavvufta bir müritte aranan vasıflardır. Şed bağlayan Ahî'nin, şeriat, tarikat ve ma'rifet ilmini bilmesi zorunludur.

¹²⁰ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 154.

¹²¹ İbn Battûta, *Rihle*, s. , 188 vd.

¹²² Aynı eser, s. 202.

¹²³ Kazıcı, age. , s. 243.

¹²⁴ Çağatay, age. , s. 162.

¹²⁵ Kayaoğlu, age. , s. 134.

¹²⁶ Erken, age. , s. 35; Torun, age. , s. 273 vd; Ekinci, age. , s. 30.

Şed'in ahkâmını, şartlarını ve rûkûnlerini ele aldığımızda, bunların birçoğu tasavvuf ve tarikatlardaki kaide ve kurallara benzer.¹²⁷ Bunun mânevî yönünün ağırlığı, teşkilât yönetiminde de görülmektedir. Bu durum gösteriyor ki, Ahîlerin meydana getirdikleri esnaf teşekküllerinde tasavvufî düşüncenin ahlâk prensipleri hakim unsurdur. Bu prensipler zamanla azalmışsa da yine de ağırlıklarını sürdürmüşlerdir. Kısacası Ahîlîğin temel belirleyicisi olan İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayış, her devirde ve her bölgede geçerliliğini korumuştur.¹²⁸

Teşkilâtın birinci safhasında yönetim, tamamıyla mânevî otoriteye dayanır. Yönetimin koymuş olduğu kurallara herkes uymak zorundadır. Tarikatlarda olduğu gibi bir yönetim hiyerarşisi vardır. Ahîlikte yönetim, fetâ, ahî ve şeyh şeklinde sıralanır. Fetâlar tarikata yeni intisap etmiş müritler gibi zâviyede kural koyucu değil, kurallara uyan kişilerdir. Belli merhaleler aşıldıktan sonra, Ahîlik şartlarını yerine getirenler Ahî olabilirler. Teşkilâta yönetim kademelerine geçiş, göreve bağlılıkla, yani şeyhe teslimiyetle mümkün olur. Daha doğrusu kişinin her yönüyle kemâle ulaşmadan yönetime gelmesi imkansızdır.¹²⁹

Asırlarca insanları her yönüyle; güzele, doğruya ve iyi olana göre yetiştiren bu anlayış, XVI. yüzyılın sonlarında Batı mallarının Anadolu pazarlarına girmesiyle çözülmeye başladı. Bir taraftan ham madde ticaretinin yaygınlaşmasıyla pazar sıkıntısı çeken bu esnaf, diğer taraftan kendilerine esnaflık hakkı tanınan köylüler,¹³⁰ yeniçeriler ve sipahi gibi grupların zenaat hayatına el atmasıyla toplumun bel kemiğini oluşturan ekonomi sistemi, Ahîlerin denetiminden çıktı ve bozulma baş gösterdi. Bu yeni grupların Ahî terbiye ve eğitiminden yoksun olmaları, onları ahlâkî olmayan ticarî faaliyetlere sevk etti. Birçok kârlı alanlara hileli yollarla hakim olup, Ahîlik kurallarını hiçe sayarak kaba kuvvet kullanmaya başladılar. Çözülen bu ruh, çeşitli girişimlerle tekrar kazanılmaya çalışıldı; fakat başarılı olunamadı. Örneğin bu anlayış loncaların "Gedik" haline getirildiyse de istenen sonuç alınamadı.¹³¹

Bazı araştırmacılar, fütüvvet ruhunun ortadan kalkmasıyla beraber XIV. yüzyıldan sonra Anadolu'da kurulan Ahî loncalarını, tüccarların iktisadi çıkarlarını ön planda tutan burjuva bir kurum olarak görmektedir.¹³² Bu da Ahîlîğin asıl ruhundan uzaklaşmasının en önemli nedenidir.

C. ŞANLIURFA' DA AHÎLİK GELENEĞİ

Birçok kültüre ev sahipliği yapan Şanlıurfa aynı zamanda Mezopotamya ve Ortadoğu kaynaklı kültürlerin Anadolu'ya geçişinde de köprü görevi yapmıştır. Bazı araştırmacılar da Ahîlik düşüncesinin, Şanlıurfa üzerinde Anadolu'ya yayıldığı iddiasını ortaya atmıştır.¹³³ Bu düşüncenin Anadolu'ya yayılmasının önemli nedenlerinden birisi de; Abbasî halifesi Nasır'ın, siyasi geleceğini garantiye almak için, Anadolu'daki halkın birlik ve beraberliğini korumak amacıyla gönderdiği sûfiler aracılığıyla olmuş-

¹²⁷ Abdülkâhîr b. Abdullah Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, 2. baskı, Beyrut 1983, s. 403; Şapolyo, age, s. 227 vd; Torun, age, s. 229.

¹²⁸ Kazıcı, "Ahîlik", s. 540.

¹²⁹ Erken, age, s. 53, 54.

¹³⁰ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, İstanbul 1980, s. 273.

¹³¹ Çağatay, age, s. 112 vd; İkinci, age, s. 110.

¹³² Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Kayseri 1990, s. 280 vd.

¹³³ Kazıcı, age, s. 239; Çağatay, age, s. 141.

tur. Bazı araştırmacılar da, Nasır'dan önce, Şanlıurfa (Edessa), Suriye ve Kudüste fütüvvet fikirlerinin İsmailîler tarafından yayıldığı iddiasındadır.¹³⁴

Şanlıurfa'da asırlarca varlığını sürdüren bu önemli kültür birikimi üzerinde şimdye kadar bir araştırma yapılmamıştır. Bu konuyu araştırırken karşılaştığımız diğer üzücü hadise de günümüze kadar yalnızca bir sayısı yayınlanan ve 1927 yılına ait Şanlıurfa ili salnâmesinde¹³⁵ Ahîlikle ilgili bir bilginin bulunmamasıdır. Ondan sonra yayınlanan Şanlıurfa ili Yıllıklarında da konuyla alakalı tek bir satır bilgiye rastlayamadık. Bu konu, bugün sadece folklorik olarak bilinmektedir. Şanlıurfa Esnaf ve Sanatkarlar Odası tarafından 1992'den itibaren "Ahîlik Haftası" dolayısıyla etkinlikler düzenlenmekte olup, bu etkinlikler de, Türkiye'de geleneksel hale gelen, Ahîlik kültürünün yaşanmış olduğu illerde her yıl Ekim ayının ilk haftasında yapılan etkinliklerin bir parçasıdır.

Şanlıurfa'da bugün Ahîlik geleneğinin az da olsa yaşatıldığı çarşıların başında Sipahi Pazarı (Halı Pazarı) gelmektedir. Fakat Şanlıurfa'da Ahîlik geleneği ilk olarak Ahî Evren'in de asıl mesleği olan debbağlıkla (dericilikle) yerleşmiştir. 1970'e kadar Göncüler¹³⁶ tarafından Ahîlik adetlerine göre bu meslek Dabbakhane denilen yerde yürütülmüştür. İleride de değineceğimiz gibi dericilikle uğraşan esnafın teşkilâtlanmasını Göncü Odası üstlenip sürdürmüştür. Bugün Ahîlik kalıntılarının devam ettirildiği diğer bir Pazar da Eskiçi Pazarı (ayakkabıcılar pazarı) dır.

I. SİPAHİ PAZARI

Şanlıurfa'daki otantik çarşılardan biri, eski halı ve kilim satan esnafıyla Sipahi Pazarıdır. Sipahi Pazarı, 1562 yılında, bu pazarın doğusunda bulunan Gümrük Hanı'nın Behram Paşa tarafından inşa ettirilmesi esnasında, handa konaklayan sipahilerin atlarının barınması için yaptırılmıştır. 1741 tarihli Rızvan Ahmed Paşa Vakfiyesinde, çarşının tamir edilerek İplikçi Pazarı haline getirildiği ve buradaki bir dükkânın yıkılmak suretiyle bedestene kapı açıldığı anlatılmaktadır.¹³⁷

Sipahi Pazarı esnafına göre, pazarlarında devam eden ahîlik anlayışının kalıntıları 600 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Sipahi pazarındaki esnaf 1940'lara kadar,

¹³⁴ Çağatay, agm. , s. 62.

¹³⁵ Şanlıurfa, Osmanlıların idarî bölüşümünde yönetim merkezi olmadığı için bu dönemde müstakil salnameye de sahip olamamıştır. Osmanlı dönemindeki Şanlıurfa hakkında tüm bilgiler Halep Vilayet Salnamesinde yer almaktadır. Şanlıurfa'nın ilk ve tek salnamesi cumhuriyet döneminde yazılmış ve neşredilmiş olan 1927 tarihli salnamedir. Salname; Şanlıurfa'nın tarihî, coğrafi, ekonomik, siyasî, toplumsal ve kültürel tanıtımını yapan tek salnamedir. (Bkz. *Urfa Hakkında Salname*, 1927, haz. Kemal Kapaklı, Ankara 1998.)

¹³⁶ "Gön debbağlığı" ve "deri debbağlığı" olmak üzere iki bölüme ayrılan bu zenaat farklı dabbakhanelerde ve farklı ustalar tarafından icra edilmiştir. Gön debbağları, aşağı dabbakhane de, deri debbağları da yukarı dabbakhane de çalışmıştır. 1883 tarihli Halep vilayeti salnâmesinde her iki dabbakhanedeki sözedilmektedir. Öküz, inek, deve gibi büyükbaş hayvanların derilerinin işlenmesine "Gön debbağlığı", bu sanat ile uğraşanlara da "Göncü" denilmiştir. Buradaki "gön" kelimesi, kösele anlamında olmayıp kalın deri anlamındadır. Bu deri postallarda yüz ve astar olarak kullanıldığı gibi, saraçlıkta da kullanılmıştır. Koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanların derilerinin işlenmesine "Deri debbağlığı", bunları işleyene de "Debbağ" denilmektedir. Gön denilen kalın derilere göre daha ince olan bu deriler, postal ve ayakkabılarda astarlık deri olarak kullanılmıştır. (Bu bilgileri Şanlıurfa Göncüler Odası başkanından aldık. Ayrıca, bkz. Cahit Kürkçüoğlu, "Şanlıurfa El Sanatları", Her Yönüyle Şanlıurfa 97 İl Yıllığı, Şanlıurfa 1997, s. 94; Şanlıurfa Kültür Sözlüğü, haz. Mehmet H. Öcal, Selâhaddin E. Güler, Remzi Mızrak, Şanlıurfa 2001, s. 27)

¹³⁷ A. Cihat Kürkçüoğlu, *Ruha'dan Urfa'ya: 1780-1980*, Ankara 1990, s. 35.

Sipahi Pazarının güneyinde bulunan tarihî Hüseyniye Çarşısında¹³⁸ faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu tarihten itibaren bu günkü yerlerine taşınan halıcı esnafı yalnız Şanlıurfalılara değil, yerli ve yabancı birçok turiste de hizmet vermektedir. Ahîlik felsefesinden kalma doğruluk, dürüstlük ve cömertlik vasıflarıyla, sattıkları malları çevre illerdeki esnaktan daha ucuza satarak insanları kendilerine çekmektedirler.

Bu pazardaki dükkanlar, birkaç metre kare büyüklükte ve yalnız bir kişinin içinde çalışabileceği, karşılıklı olarak yerden yarım metre yüksekte sıralanır. Bir dükkanında yapılan pazarlığı yandaki ve karşıdaki komşu esnaf rahatlıkla duymaktadır. Bu nedenle esnaf, hareketinde ve konuşmalarında dikkatli davranmak zorunda kalır.

Ahîlik kültürünün izlerini taşıyan esnaf anlayışı burada açık bir şekilde hissedilmektedir. Gelen müşteri güler yüzle karşılanıp hürmet gösterilir. Mutlaka çay veya kahve ikram edilir. Esnaf, müşteriye malın alış fiyatı ile beraber fiyata eklediği kârını da söyler. Bugün esnafın bazıları bu kuralı çiğniyorsa da genelde bunun ihmal edilmesine özen gösterilir. Doğruluk, Ahîlîğin ana ilkelerinden olduğu için, müşteriye bir malın alış fiyatı komşuların da duyabileceği bir sesle, " Ben bu malı şu fiyattan aldım sen ne verirsin" şeklinde söylenir. Bu çarşıda malın satışı, paranın alınışı ve mala değer biçme gibi konular Ahîlik ahlâkı çerçevesinde gerçekleşir. Pazarın kuralları herhangi bir esnaf ve dellâl¹³⁹ tarafından kesinlikle ihmal edilemez. Mala fazla değer verme, malın özelliklerini bildirmede yanlışlık ve dellâl tarafında alınan "dellâliye harcı" yüksek tutulduğunda dernek başkanı (şeyhi) ve idare heyeti o kişinin harcını keserek cezalandırır. Ahîlik kurallarına uymayan esnafın suçu tespit edildikten sonra, dernek başkanının talimatıyla dellâl tarafından çarşı esnafına duyurulur. Dellâl esnafa "Bugün falan kişinin harcı kesilmiştir" diye ilan ettiğinde, çarşı esnafı ismi anons edilen kişinin kurallara aykırı hareket ettiğini anlar. Duyuru yapılmadan da cezâ, cezâyı hak edene tebliğ edilebilir; fakat amaç hem suçluyu, hem diğer esnafı caydırmaaktır. Harcın kesilme süresi, suça göre belirlenir. Bu süre üç gün de, bir ay da olabilir.

Harcı kesilen esnafın, harcının kesildiği gün kadar kendisine dellâl tarafından mal getirilmez. Bununla hem kazançtan mahrum olur, hem de çarşıdaki esnaf ve müşteri gözünde mahcup duruma düşer. Dellâl eğer harcı kesilen esnafa mal verirse esnaf şeyhi de dellâla birkaç gün mal sattırmaz. Ağır suçlarda, harç kesilmesi yerine bazen esnafın dükkanı belli bir süre kapatılır. Bugün bu yaptırımlara pek gereksinim duyulmaz. Doğruluk ve dürüstlikle eğitilen bir kimsenin böyle kurlsız davranışlarda bulunması ve insanların yanında aşağılanmayı göze alması mümkün değildir.

Burada uygulanan diğer bir kural da, kurulan mezatta mal almak isteyen kişi eğer Sipahi pazarı esnafı değilse, mala fiyat teklif edemez. Eğer mal almak istiyorsa pazardaki bir esnafın yanında oturur ve çarşı esnafından malı alacak kişinin adına fiyat söyleyerek malı onun adına alır. Fakat pazar esnafı yaptığı bu hizmet karşılığında misafir esnaktan ücret alamaz.

¹³⁸ Hüseyniye Çarşısı: Çarşı, Kazancı Pazarı ile Bıçakçı Pazarı arasında kuzey-güney doğrultuda uzanan, üstü beşik tonozla kapalı yan yana bitişik yapılmış iki çarşıdır. Kitabesinde ne çarşığı yaptıranın ne de yapanın ismi anılmamıştır. 1887 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. (bkz. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Ankara 2000, s. 282.)

¹³⁹ Dellâl: Tellâl, satılacak şeyi satan, alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kimse. (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1990, s. 206.)

Çarşı esnafından biri veya çarşı dışındaki herhangi bir kişi, malını satmak istediği zaman bu satışı dellâl aracılığıyla gerçekleştirir. Dellâl satılacak malı sırtlayarak çarşıdaki bütün esnafı teker teker dolaşarak fiyat alır. İlk gittiği esnaftan aldığı fiyatı, sonraki esnafa, "*Falan kişi bu mala şu kadar değer verdi. Sen ne verirsin?*" şeklinde sorar. Esnaf da "*En son fiyatı bana bildir*" diye cevap verir. Mal bütün çarşı esnafını dolaştıktan sonra en fazla değeri verenin elinde kalır. Açık artırmaya benzeyen bu alışverişte amaç, satıcı ve alıcının hakkaniyete göre para kazanmasıdır. Mal değerinin ne üstünde, ne de altında kesinlikle satılamaz. Piyasadaki değeri ne ise mutlaka o fiyata verilir. Satılacak mal imalatıyla, kusuruyla apaçık olarak teşhir edilir. Aldatma ve aldatılma kesinlikle söz konusu değildir. Bu alışveriş sonucunda dellâla %5'lik bir harç parası verilir. Dellâl, her sabah başdellâl nezaretinde çarşının açılış duâsını sesli olarak okur.

Bu pazardaki duâ, başdellâl gözetiminde ve dernek başkanının (şeyh) dükkanının önünde görevli dellâlin "duâ" nidasıyla başlar. Duâ, "Ehl-i iman ve ehl-i İslâm ervâhı için, Allah rızası için el-Fâtîha" fâtihadan sonra "Ya Rabbi hayırları fethet, şerleri defet, münkir, münafık, zalimin şerrinden emin eyle. Gözedin kefilsiz (hırsızlık malı) mal alıp satmayın, harcı unutmayın, son parayı kesmeyin, cümleten hayırlı olsun" şeklinde yapılır.

Mezât duâsı, duâyı yapan dellala göre farklı lafızlarla dile getirilir. Başka bir dellâlin Şanlıurfa ağzı ile yaptığı duâ da şöyledir: "Evela Eûzûbillahi mineş-şeytanir-râcîm Bismillahirrahmanirrahim. Ehl-i iman ve ehl-i İslâm ervâh-i şerifleri için, Allah rızası için inayeti'l- Fâtîha. " Fâtîha okunduktan sonra şöyle devam edilir: "Ya Rabbi hayırları fethedesin, şerleri defedesin, münkir, münafık, zalimin şerrinden hıfzu emin eylesin. Gözedin kefli, almadan parasını vermeyin malı, harcı unutmayın, cümleten hayırlı olsun. " Bu duânın ardından çarşı esnafı için resmî olarak alışveriş (onların tâbiri ile mezât) başlamıştır. Günümüzde saat 10 ile 10:30 arasında yapılan işe başlama duâsından önce esnaf işyerini açar. Fakat duâdan önce bu pazarda dellal aracılığıyla mal alım satımı yapılmaz.

Sipahi Pazarı esnafı ile diğer esnaf arasındaki alışveriş ahlâkı da çok farklıdır. Bu çarşıda az da olsa "Ahîlik" düşüncesinin kuralları geçerlidir. Her şeyden önce ahîlik rûhunun izlerini üzerinde taşıyan buradaki esnaf; yalan söylemekten çekinir ve helâlinden kazanmanın ilkelerini yerine getirmeye itina gösterir. Devamlı olarak kendini otokontrol altında tutar.

Bunun yanı sıra, teşkilatlanmanın gereği olarak, bu esnafın bir derneği ve bu derneğin başında bulunan bir "şeyh"i (oda başkanı) vardır. Şeyhin yanında da esnafın yaşlı ve ileri gelenlerinden oluşan bir heyeti vardır. Dernek, düzenli olarak dernek başkanının (şeyhinin) nezaretinde çalışmalarını sürdürmektedir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi, Ahî şeyhi öncelikle İslâmî ilimlere vakıf olmalı, insan terbiye ve psikolojisinden anlamalıdır. İnsanları eğiteceğinden dolayı meslekî ve manevî bilgiye tam bir vukufiyeti olmalıdır. Şeyhin bugünkü görevleri ise, törenlerde esnafa başkanlık yapmak, suç ve hatalara heyetle beraber karar vermek, esnafı hükümete karşı temsil etmek ve esnafla ilgili diğer işleri yürütmektir.

Dernek üyeleri arasında sıcak ilişkiler bu oda aracılığıyla yürütülür. Öncelikle üyelere her ay belli miktarda para ve diğer yardımlar toplanır. Toplanan bu yardımlarla; ilk etapta çarşı esnafı içinde muhtaç durumda olanlar gözetilir, giydirilir, evinin ihtiyaçları karşılanır, hastası varsa önce ziyaret edilir ve sonra da hastane ve ilaç masrafları karşılanır. Ekonomik yönden daha da kötü durumda olanlara ise,

şeyhin direktifiyle hemen esnaftan para toplanarak ihtiyaç sahibinin yardımına koşulur. Bu yardımlaşma yalnızca çarşı esnafı için yapılmaz. Oda dışında veya herhangi bir vatandaşın ihtiyacına cevap vermek için de yapılmaktadır.

Şanlıurfa Sipahi Pazarı esnafı, genel ahîlik esaslarında olduğu gibi, yılda bir defa ilkbahar aylarında hep beraber kira çıkarlar. Kendi aralarında piknik yaparak kaynaşırlar. Ayrıca yılın belirli günlerinde "tirit" yemeği pişirip, fakir halka dağıtırlar.

2. DABBAKHÂNE ESNAFI VEYA GÖNCÜLER

Şanlıurfa'da asırlarca varlığını sürdüren Dabbakhâne esnafı, geleneksel faaliyetini son olarak 1970'lere kadar sürdürmüştür. Günümüzde ise bu gelenek atıl bir şekilde "Göncüler Odası" ile varlığını devam ettirmektedir.

Dabbağlık (dericilik) hakkında ki bilgileri Cumhuriyet döneminde soyadı kanunu ile "Göncü" soyadını alan, Şanlıurfadaki debbağların yıllarca şeyhliğini yapan "Göncü ailesi" mensubu emekli baş komiser Mehmet Göncü Bey'den ve Göncüler Odası başkanından aldık.

1925'te 90 yaşında vefat eden debbağların önemli bir şahsiyeti olan Ahî şeyhi "Ramazan Usta", 1860'lardan itibaren kendini Ahîlîğin içinde bulmuş ve uzun yıllar şeyhlik yapmıştır. Kendisinden önce babası İbrahim Halil Efendi şeyhlik görevini yıllarca yürütmüştür. Ramazan Usta, babası gibi Dabbakhâne Camiinde¹⁴⁰ devamlı olarak derici esnafına imamlık yaparak sabah namazını kıldırmıştır. Bu camiye bütün derici esnafı hayatî bir mazeret dışında sürekli devam etmiştir. Ramazan Usta'nın vefatından sonra oğlu Bakır Göncü, şeylik vazifesini üstlenerek bu görevi 1960'lara kadar sürdürmüştür. Onun da vefatından sonra kardeşi Yahya Göncü görevi devralmıştır. 1970 yılında Yahya Göncü'nün vefatıyla Ahî şeyhliği Şanlıurfa'da fiilen sona ermiş, bundan sonra bu görevi günümüze kadar sembolik de olsa "Göncü Odası" sürdürmüştür.

Şanlıurfa Göncüleri, asırlarca bin bir zahmetle işledikleri derileri Eskici Pazarındaki ayakkabıcılara satarak insanları giydirmeye çalışmışlardır. Bu esnaf ise işlenen derilerden yemeni ve kundura dikmişlerdir. Sanayiinin gelişmesiyle birer birer faaliyetlerine son vermek zorunda kalan Anadolu dericileri gibi Şanlıurfa'daki göncüler de asırlardır atadan dededen mirasla gelen bu kutsal mesleği istemeyerek bırakmışlardır.¹⁴¹

Göncü Odası, günümüzde, deri işlemek yerine; ham derileri toplayan, topladıkları derileri, deri işletme imalathanelerine gönderen az sayıdaki esnafın Ahîlik hatırına sürdürdükleri bir dernektir. Aynı zamanda odanın birçok üyesinin bugün deri işi ile yakından uzaktan herhangi bir ilişkisi yoksa da, babalarının veya dedelerinin anısına derneğe üyeliklerini sürdürerek bu geleneğe olan saygılarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Odanın geliri, üyelere alınan aylıklar ve odanın kendi malı olan 8-10 dükkanın kira geliridir. Bu gelire muhtaç durumdaki üyelere yardım eli uzatılır. Üyelerden maddi sıkıntı içinde olanlara veya kaza geçirenlere yardım edilir. Arta kalan para sembolik de olsa ahî geleneğine uygun olarak üyeler arasında paylaşılır. Göncüler, yalnız kendi aralarında bu yardımlaşmayı gerçekleştirmezler; muhtaç du-

¹⁴⁰ Dabbakhâne Camii (II. Sultan Selim (1566-1574) döneminde 1568 yılında inşa edilmiştir. Kitâbesinde, "Kad vaka'a'l-ferâğ min binai haza'l-cami'i's-şerîf el- mübarek fi zamani's-Sultan Selim ibni Sultan Süleyman sene ve tarih 975" şeklinde batı kapısı kitâbesinde bir yazı mevcuttur. Bunun yanında Behram Paşa'nın (ö. 1562) ölüm tarihi mevcuttur. Bu da caminin Behram Paşa tarafından yaptırıldığını göstermektedir. (bkz. Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler*, Ankara, 2001, s. 57-61.)

¹⁴¹ Çağatay, age. , 141.

rumdaki diğer esnafa yardım ettikleri gibi, fakir insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan da geri kalmazlar.

Ahîlerin yılın belli günlerinde bir araya gelip, kaynaştıkları toplantılar vardır;¹⁴² bunlar, ayda bir yapılan büyük kurul (Kahyalar Meclisi) toplantısı, yılda bir defa yapılan ziyafet toplantısı ve genel lüzum üzerine yapılan toplantılardır. Fakat Şanlıurfa'daki dabbakhâne Ahîleri, her gün bir araya gelerek, güzel bir kaynaşma örneği göstermişlerdir.

Şanlıurfa'da göncü esnafı, her sabah namazından sonra Dabbakhâne Camiinde bir araya gelerek hem ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmışlar, hem de sorunlarını tartışmışlardır. Bu günlük toplantılar kesintiye uğramadan sürekli yapılmıştır. Derici esnafının kendilerini mutlak olarak uymak zorunda hissettikleri iki önemli konudur; birincisi devamlı sabah namazını cemaatle kılmak, ikincisi de hiçbir zaman yalan konuşmamaktır. Ölüm ve çok ağır hastalıklar dışında mutlaka bütün derici esnafının sabah namazında Dabbakhâne camiinde bulunması zorunludur. Çünkü her sabah şeyhin nezaretinde bir ticaret ahlâkı muhasebesi yapılır, gerekli tavsiyeler alındıktan sonra işe başlanırdı. Öncelikle tüm üyelerin sabah namazında olup olmadığı şeyh tarafından kontrol edilir; daha sonra bulunmayan esnafın evlerine ulaklar gönderilerek, neden camiye gelmediği öğrenilmeye çalışılırdı. Eğer önemli bir mazeretinden dolayı cemaatla namaza katılamamışsa herhangi bir yaptırım uygulanmayıp aksine sorununa acilen ve imkanları dahilinde çözüm getirmeye çalışılırdı. Mazeret bildirilmeden sabah toplantısına katılmamış ise, şeyhin ve ihtiyar heyetinin belirlediği bir ceza uygulanırdı.

Dabbakhâne esnafı camiye geldikten sonra önce şeyhin imamlığında sabah namazı eda edilir; topluca duâ edildikten sonra kendi aralarında bir önceki günün muhasebesi yapılır ve Şeyhin tavsiye ve nasihatleri dinlenirdi. Şeyhin yaptığı en önemli nasihat; kesinlikle yalan konuşmamak, helâl kazanç ve sabah namazını aksatmamaktır. Toplantı bittikten sonra, şeyhin nezaretinde o günkü görevli dellâlin duâ ve besmelesi ile işe başlanırdı.

Ahîlik felsefesindeki doğruluk ve dürüstlük düşüncesi onların ekonomik anlayışlarına da tamamen hakim olmuştur. Ahî, eşyayı, kendi kutsal inancına göre imal eder, imal ettiği eşyayı da gerçek fiyatıyla herhangi bir haksız kazanç katmadan satar. Hakkına razı olmayarak malına değerinden fazla fiyat istemek; zenginleşmek hırsıyla büyük servet peşinde koşmak, karanlık ve dolambaçlı servet biriktirme yollarına sapmaya ahî anlayışı izin vermemiştir. Aksine bu anlayış, kendini ve yakınlarını geçindirecek helâl ve dürüst ticareti teşvik etmiştir. Onlar, kolay kazancı ve başkasının sırtından kazanan ticaret anlayışını değil, el emeği, göz nuru ve alın teri ile kazanılan parayla insanların yardımına koşmayı hedeflemişlerdir.

Bu düşüncenin bir örneğini yaşayan Mehmet Göncü Bey'in başından geçen olayı anlatalım: "On yaşındaydım. Babam ayakkabı satıyordu. Bir gün namaza giderken, ayakkabıların fiyatlarını bana teker teker söyleyip, beni tezgahın başında bıraktı. 'Gizlavet' marka ayakkabıların fiyatının beş lira olduğunu ve bu ayakkabıların içinde defolu bir çiftin olduğunu, onu da dört liradan satmamı ve müşteriye mutlaka defolu olduğunu söylememi tenbih etti. Babam gittikten sonra, dükkana bir müşteri girdi ve ayakkabıları alıcı gözüyle inceleyip, bir çift 'gizlavet' ayakkabı beğendi. Ücretini ödeyip, gitti. Ben müşterinin arızalı ayakkabıyı satın aldığını fark edemedim. Babam dönüp ne yaptığımı sorduğunda, zafer kazanmış bir komutan edasıyla bir çift ayak-

¹⁴² Age. , s. 152.

kabı sattığımı söyledim. Babam, bu ilk esnaflık girişimime sevinmiş olacak ki, 'aferin' çekti. Ben de ilk adımında başarılı olduğum için çok sevinliydim. Fakat ne yazık ki sevincim kısa sürdü. Çünkü babam ayakkabılara göz gezdirdikten sonra defolu ayakkabıyı sattığımı anladı. Birden bire babamın yüz hatları değişti ve söylenmeğe başladı: 'Hayırsız evlat, yaptığın hatanın cezasını çekmek zorunda mıyım? Yarın Allah'a hesap verecek olan benim, kul hakkını nasıl ödeyeceğim?' Babamın biraz sesini yükselterek bana söylenmesi, ister istemez yakın komşuların dikkatini çekmişti. Bunun üzerine, babamın sinirli haline pek alışık olmayan komşularımız konuyu anlamak için, dükkana geldiler. Babamı sakinleştirmeye çalıştılar; fakat bir sonuç alamadılar. Babamın kızgınlığı ve huzursuzluğu dinmiyordu. Komşularımız, bu hatanın ancak müşterinin bulunmasıyla çözüleceğine karar verdikten sonra beni de peşlerine takarak bütün köy ve kasaba garajlarına teker teker bakmaya başladık. Saatlerce garajları ümitsiz bir şekilde dolaştık. Nihayet adamı, Siverek ilçesine taşımacılık yapan kamyon garajında, hareket etmek üzere olan bir kamyonun kasasında bulduk. Adamı görür görmez, komşulara 'işte bu adam' diye bağırdım. Adamı gördüğüm andaki sevincimi anlatmama imkan yoktu. Şuna da inanıyordum ki; babam benden daha fazla sevinecekti ve ben de bilmeyerek yaptığım hatayı bu şekilde telafi edecektim. Benim çılgık atıp, el kol hareketlerinde bulunmama şaşırın adam meselenin ne olduğunu anlamaya çalışıyordu. Kendisine ricada bulunduk, kamyonu indi. Olayı izah edip, ya ayakkabıyı geri vermesini ya da fazla ödediği parayı almasını teklif ettik. Adam hayretler içinde komşulara, 'o ayakkabıyı kendi rızamla aldım bunda çocuğun herhangi bir kabahati yoktur ve ayakkabımı da vermek istemem' dedi. Müşteriye bir lirasını iade ederek dükkana döndük. Babam morali bozuk bir şekilde bizi bekliyordu. Komşular hemen müjdeli haberi verdiler. O anki halini hiç unutmam; durmadan 'şükürler olsun' diye Allah'a duâ ediyordu. Allah'a, kul hakkından dolayı hesap vermenin ağır yükünden kurtulduğu için şükranlarını arz ediyordu. Bize her gün, 'yalan söylememeyi ve helâl kazanmayı' tavsiye eden babamın o günkü hassasiyetini bu gün daha iyi anlıyorum. "

Geçmişte Şanlıurfa'nın sosyal ve manevî hayatı üzerinde önemli bir etkisi olan Ahîlik teşkilâtının oluşumunda asıl rolü üstlenen debbağların, bugün de Şanlıurfa halkının bir kesimi üzerinde tesiri hala devam etmektedir. Derici esnafının asırlarca deri işlettikleri Dabbakhâne, günümüzde etrafı duvarlarla çevrili bir mekan olarak varlığını sürdürmektedir. Ahi Evren'in hem tasavvuf eğitimi almış bir şahsiyet olması ve aynı zamanda dericilik mesleği ile uğraşması, hem de Ahîlik teşkilâtının bu geleceği devam ettirmesi, ister istemez halkın ilgi ve sevgisini kazanmıştır. Zamanla bilgisizlikten dolayı bu sevginin ölçüsü kaçırıldığı için, halk arasında bilimsel yönden hiçbir izahı olmayan batıl bir inancın doğmasına neden olmuştur.

Bu nedenle yıllardır dabbakhâne, her Cuma günü kadınlı çocuklu yüzlerce insanın akınına uğramaktadır. Birçok insan, "Ahurvan"¹⁴³ dedikleri bu yere; dileklerinin yerine getirilmesi, başlarına gelen kötülüklerin def edilmesi amacıyla ziyarete gelirler. Gelen ziyaretçiler, önce dabbakhânenin etrafında üç defa dönerler ve duâ ederler. Daha sonra burada aldıkları pis deri suyunu, beraberlerinde getirdikleri kaplara dolurarak götürürler. Bu suyu, kendilerine müsallat olan kötülüklerin yok olması amacıyla, oturdukları odanın her bir köşesine dökerler. Bu şekilde her türlü kötülüklerden kurtulduklarına inanırlar. Göncüler Odası başkanının bize verdiği bilgiye göre, günümüzde dabbakhânede deri işlenmediği için, ham deri işini yapan esnaftan,

¹⁴³ Ahurvan: Ahî Evren isminin yerel halk dilindeki telafuz şeklidir.

Göncü Odası pis deri suyu toplayarak dabbakhâneye dökerek, burayı kutsal bilen insanların inancına saygı göstermektedirler. Buraya bu inanıştan dolayı rağbet gösteren insanlar, sosyal, kültürel ve dinsel bilgi yönünden zayıf olup, ya şehrin varoşlarında ya da köylerde oturan çoğu fakir kişilerdir.

"Ahurvan" denilen yere halk tarafından atfedilen kutsallık tartışma konusudur. Bazı Şanlıurfalılara göre, bu inanç, eskiden Şanlıurfa'nın yakın çevresine hakim olan Zerdüştlük¹⁴⁴ dininin etkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu iddianın sahiplerinin görüşlerine göre, Zerdüştiler herhangi bir kötülükle karşılaştıklarında, kötülüğün gücü olarak kabul edilen Ehirman veya Ahirman'a yalvararak, bu kötülüğün def edilmesini isterler. "Ahurvan" kelimesi de "Ahirman" adının yöresel şivede yanlış şekilde ifadesinden gelmektedir. Çevre illerde de bunun benzeri inançların olduğu iddia edilir. Yaptığımız araştırmalara göre, buna benzer bir inanışın Diyarbakır, Mardin, Siirt, Batman ve yakın illerde yaşandığını gördük.¹⁴⁵ Buralarda "kötülükler kötülükle giderilir" şeklinde bir inançla insanlar herhangi bir pis suyun üzerinden atlayarak dileklerinin yerine geleceğine inanırlar. Mesela, Diyarbakır'da bu batıl inanca inanan insanlar bugün genellikle kanalizasyon sularının üstünden atlayarak bu inançlarının gereğini yerine getirirler. Üzerinde atlanan bu suyun, belli ve kutsal bir mekanın suyunun olması zorunluluğu yoktur. Pis bir su olduktan sonra ayırım yapılmaz; çünkü, maksat hasıl olmuş demektir. Bu konu türkülere bile konu olmuştur: "*Haram sudan atladım...*" adlı türküde bu inancın izleri dile getirilmektedir.

3. ESKİCI PAZARI

Şanlıurfa'nın en eski pazarlarından birisidir. Bu pazardaki esnaf, Göncü esnafının işlediği derileri kundura ve yemeni yaparak insanlara hizmet etmiştir. 1985 yılına kadar Ahiliğin birçok kuralının uygulandığı bu çarşıdan günümüze miras kalan izleri, yalnızca bir dernek ve üç dellâl dir. 1980'li yıllara kadar 20-30 dellâl ile çalışan bu esnaf, o günlerde sabahları başdellâlin dernek şeyhinin dükkanının önünde yaptığı duâ ile işe başlardı. Bu gün Eski Pazarında bu duâ okunmamaktadır. Sıpahi Pazarında olduğu gibi, çarşı esnafı sabah namazından sonra şeyhin gözetiminde başdellâlin duâ etmesini bekler; duâ bittikten sonra iş başı yapılır. Bu pazara gelen satılık mallar dellâllar tarafından esnaf arasında dolaştırılır; mala en yüksek fiyatı veren esnafa mal satılırdı. Bu çarşıda da kurallara uymak, temel zorunluluktur. Bozuk mal imal edip satmak, hile yapmak yasak, helâl kazanmak, doğru olmak esas gayedir. Bu kurallara uymayan esnafın pabucu, şeyh ve ihtiyar heyeti tarafından dama atılır; aynı zamanda malı imha edilir ve ticaretine ambargo uygulanır. 50 yıldır (1950'den itibaren) bu çarşıda çalışan Mahmut Kapaklı Efendinin verdiği bilgiye göre, Eski pazarının son şeyhi, 1985 yılında vefat eden Mehmet Sezer olmuştur. Bu es-

¹⁴⁴ MÖ 569 yılında doğan Zerdüş't'e nisbet edilen bu din eski İran dini olarak kabul edilir. Ortadoğu'dan Uzakdoğu'ya kadar birçok bölgede etkisini göstermiştir. Bu dinin tanrısı Ahura Mazda, peygamberi de Zerdüş'tür. Dualist bir tanrı inancı vardır. Bu dine göre, kötü rûhu da Ehrimen temsil eder. Temel felsefesi, dünyadaki hayat iyilerle kötülerin savaşır. Bunlara göre ateş kutsaldır. Kutsal kitapları ise, Avesta'dır. Zerdüş't dininde iki önemli güç vardır. Bunlardan biri iyiliğin, güzelin tanrısı olan Ahura Mazda diğeri ise, kötülüğün gücü olan Ahirman veya Ehriman dır. Kötülükleri yaratan Ahirman olduğu için, insanlarda kötülüklerin kendilerinden def edilmesi amacıyla kötülüklerin tanrısı Ahirman'a yalvarırlar. Ahirman her ne kadar tanrı olmaya çalışmışsa da bunu başaramamış sadece kötülüklerden meydana gelen bir rûh olarak kalmıştır. (Bkz. Annamari Schimmel, *Dinler Tarihiine Giriş*, İstanbul, 1999, s. 87-94; Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi*, çev. Abdullah Şahin, İstanbul, 1998, s. 170 vd.)

¹⁴⁵ Yukarıda ismini andığımız şehirlerde yaşayan halkın bir kesimiyle yaptığımız birebir görüşmeler de, bazı kişilerin böyle bir düşünceye sahip olduklarını gördük.

nafın bağı olduğu dernek de, çarşı esnafı arasındaki sosyal yardımlaşma şuurunu ayakta tutmaya çalışmaktadır.

4. ŞANLIURFA "SIRA GECESİ" VE AHÎ YAREN SOHBETLERİ İLİŞKİSİ

Bugün yazılı ve görsel medyaya haber olan meşhur Şanlıurfa sıra gecelerinde de Ahîlik kültürünün çok önemli bir etkisi vardır. Şanlıurfa halkınca bu geceler her ne kadar yöresel bir gelenek olarak biliniyorsa da¹⁴⁶ yaptığımız araştırmada bu gecelerin, Ahîliğin "Yaren Sohbetleri"den kaynaklandığı sonucuna vardık. Çünkü, Ahîlerin yaren sohbetleri ile bazı istisnalar dışında Şanlıurfa'daki sıra gecelerinin, organizasyonu ve icrasıyla aynı kültürden çıktıklarını göstermektedir.

Ahîlerin en önemli sosyal faaliyetleri olan "Yaren sohbetleri," aynı işle meşgul olan bazı gençlerin bir araya gelip oluşturdukları gruplardır. Bu gençler, kendi aralarında organizeli olarak toplantılara iştirak edebilecek yeterli sayıda bir grup oluştururlar. Bunlar her yaşta insanın katıldığı toplantılardır. Yaren grubunun başına "Yaren başı" denilen bir kişi seçilir. Bu kişi, hem sohbeti yönetir; hem de gerektiğinde sohbetin adap ve erkânına itaat etmeyi cezalandırır. Bu cezalar suça göre değişmektedir; suç işleyen bazen gruptan bile ihraç edilebilir.¹⁴⁷

Sohbetin yapılacağı gece, bütün yarenler akşam ezanından bir saat sonra sohbet evine giderler, mazereti olan şahıs, bu mazeretini "yaren kâhyasına" bildirmek zorundadır. Sohbet evine giren kişi, daha önceden sohbet evine gelenler tarafından ayakta karşılanır. Yeni gelen şahıs da herkesi selamladıktan sonra yerine oturur. Sohbet geç kalan ayakta karşılanmaz. Sohbet mahallinde yaren başı ve kalfası üst tarafta, küçükler ise kapıya yakın otururlar.¹⁴⁸ Burada icra edilen her faaliyet Ahîlik kurallarına göre yerine getirilir.

Sıra gecelerinin kuralları da, yaren toplantılarının kurallarının hemen hemen aynıdır. Genel olarak, insanların sosyal aktivitelerinin artırılması ve topluma kazandırılmasının ilk eğitimi bu sohbetlerle verilmektedir.

Şanlıurfa "sıra geceleri," Ahîlik toplantılarında olduğu gibi, aynı meslekteki esnafın, belli bir zamanda ve yerde toplanıp, aralarındaki sosyal bağı kuvvetlendirmek için yaptıkları toplantılardır. Sıra gecesi, bugün yansıtılan şekliyle sadece, ikramların yapıldığı, yeme ve içmenin gerçekleştiği, sazlı sözlü eğlence toplantıları değildir. Bu geceler; dostluk, paylaşma, kaynaşma, sevgi, hoşgörü ve fedakârlığın öğretildiği ve yaşandığı aktivitelerdir.¹⁴⁹

Sıra gecesi, öncelikle edepli, seviyeli sohbetlerin yapıldığı, ilk etapta geceye katılan kişilerin sorunlarının konuşulduğu ve çözüm yollarının bulunduğu gecelerdir. Yalnızca bireysel problemlerin dinlenip, çözüm yollarının arandığı gece değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik sorunların da konuşulduğu toplantılardır.

Bu geceler, acının ve mutluluğun paylaşıldığı, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın yoğun bir şekilde uygulandığı yerlerdir. Sıraya katılanlar, tıpkı Ahî esnafının kendi aralarında kurduğu yardımlaşma fonu gibi, her ay yardım amacıyla para toplarlar. Toplanan yardımlar öncelikle sıraya katılanlardan muhtaç olanlara verilir. Geri kalan para da sıra dışındaki fakirlere hayır amacıyla dağıtılır.

¹⁴⁶ Şanlıurfa Kültürü Sözlüğü, s. 84.

¹⁴⁷ Ekinci, age., s. 167-169.

¹⁴⁸ Çağatay, age., s. 141.

¹⁴⁹ Şanlıurfa Kültürü Sözlüğü, s. 85.

Anadolu'nun birçok yerinde 1950'li yıllara dek varlığını sürdüren "Yaren odaları" na ve bu düşüncenin izlerine bugün hemen hemen hiç rastlanmamaktadır.¹⁵⁰ Fakat bunun yanında günümüzde Şanlıurfa'da, sıra gecesi için kiralananan 300'ün üzerinde "sıra gecesi odası" vardır. Bu odalar bir apartman dairesi olabildiği gibi, bir mağara da olabilir. Bugün Şanlıurfa'nın "Akabe" mevkiinde çok amaçlı kullanılan tarihî mağaralarda sıra gecesi toplantıları da yapılmaktadır. Bu sayı evlerde gerçekleştirilen sıra gecesi dışındaki sayıdır. Kiralananan "oda"nın ücreti sıraya katılanlardan toplanan aylıklarla ödenir.

Bu toplantılar aynı zamanda bir "okul" görevi görür. Gecelere devam edenler, insanî yönden eğitildiklerine ve bu sayede ahlâkî olgunluğa ulaştıklarına inanırlar. Genç yaştan itibaren bu sıralara devam edenler; cemaatle oturup kalkmayı, sohbet adabını, gelenek ve görenekleri öğrendiklerini söylerler.

Geceler, katılımcıların bir çoğuna göre ilim meclisleridir. Burada çeşitli kitaplar okunur; bazı sıralarda tasavvufî sohbetler yapılır. Böylece insanlar rûhî yönden eğitime çalışılır. Sıralar, bir kişinin istediği zaman, dilediği şekilde katıldığı toplantılar değildir. Sıranın belli kuralları ve disiplini vardır. Sıraya ancak halkadakilere katılır. Tanıdık kişiler sıraya misafir olarak katılabilirler. Misafir olmak için, mutlaka sırada tanıdık birileri olacaktır. Sıraya misafir getiren, getirdiği misafiri sıra arkadaşlarına tanıtır. Sıradakilere de kendilerini sırayla misafire tanıtarak "hoş geldin" derler.

Yaren toplantılarında olduğu gibi, sıra gecesinin de belli bir saati vardır. Yarenler gibi, sıraya ilk gelenler, sıraya sonradan gelenleri ayakta karşılar. Sıraya gelen "selam" vererek herkesle tokalaşır. Yaşça büyük olanlar yukarı başta, küçükler ise kapıya yakın otururlar. Sıraya geç gelen ve sıranın kurallarını ihlal edenlere ceza uygulanır. Suça göre farklı cezalar verilir; bazen de sıradan ihraç edilir. Sıra gecelerinde cezâlardan toplanan paralar, gerektiğinde üzerine para eklenerek fakir kimselerin ihtiyaçları için kullanılır. Sıraya katılan, sıra kurallarını bilmek ve uygulamak zorundadır.

SONUÇ

Yüzyıllarca Anadolu insanının büyük ekseriyetinin sosyal yaşamını biçimlendiren Ahîlik, önemli bir tasavvufî-meslekî tarikat olarak bilinmiştir. İnsanların hayatı üzerinde etkili olan bu sosyal kurum, ekonomik, sosyal ve dinî yönden ayrı ayrı ele alıp incelemek, bu kurumun temel fikrî oluşumu açısından zorlukları olan bir konudur.

Ahîlik teşkilâtı, bağlılarını her yönüyle eğiten bir müessesedir. Ahîler, bir taraftan insanları içsel yönden eğitip, onlara rûhî olgunluk kazandırırken, diğer taraftan da, dış dünyaya "Mutlak Yaratıcı"nın tecelli yeri gözüyle bakıp, dış âlemdeki eşyayı en mahir bir şekilde işleyerek insanların hizmetine sunmuşlardır. Onlar iç dünyalarında huzuru bulmuş kişiler olarak, yakaladıkları bu esenlik ortamını Yaratıcının âfâktaki âyetleriyle bütünleştirerek, yaratıcı sanatlarını kulların faydasına kullanmışlardır. Ahîlerin iş yerleri, insanlar için para kazanma yerleri değil, birer eğitim kurumu olmuştur. Bu iş yerlerinde çalışan ustalar, kalfalar ve çıraklar, günün şartları gereği bütün bilimlerden yararlanarak, topluma faydalı bireyler olarak yetişmişlerdir.

Ahîler, bireysel olsun, toplumsal olsun bütün görgü kurallarını kendi hayatlarında en iyi uygulayan kişiler olmuşlardır. İnsanlarla olan sosyal ilişkilerinden, su içme âdabına kadar bütün davranışlarında ve bir malın alım-satımında uyulması

¹⁵⁰ Çağatay, age. , s. 142.

gereken ekonomik kuralların tümünde belli bir disiplinle yetişmişlerdir. Baskıcı bir anlayıştan uzak olan bu disiplini de, İslâm'ın manevî yönünden almışlardır.

Kur'ân'ın vahyi ve peygamberin kişiliği olmadan sûflîliğin hedeflediği insancılığ, bütünlüğü, günlük hayatla bütünleşmeyi, soyluluğu, özgürlükçülüğü ve alçakgönüllülüğü anlamak mümkün değildir. Bazıları tasavvufu, bir vecd arayışına, bazıları ise kuru bir bilgi kuramına indirgemiş durumdadır. Fakat tasavvuf, en iyi yönüyle, bir bütünleşme yoludur. İnsanı her cephesiyle olgunlaştırma örneğinden hareket ederek, o olgunlaşmayı sağlayan hedefe doğru ilerler. Sûflîlik, aşkın hakikatlerin, etkili bir biçimde yok sayılacak kadar hayatın arka plânına itildiği çağdaş çevremizin içinde bizlere yabancı olmazsa bile, tanıdık olmayan belirli öncüller üzerinde temellenir.

Tasavvuf, insanın her yönüyle gelişimini amaçladığı için, bağlularına; bireysel, toplumsal, estetik, kültürel ve bilimsel olarak çeşitli kurumlarında, hayat boyu devam edecek olan özgür bir rûh anlayışı vermiştir. Sûflîler, insanlara yalnızca manevî eğitim ve hizmet fırsatı vermemiş, aynı zamanda, içinde yaşadıkları ulvî değerlerini ve kültürel başarılarını da sunmuşlardır. Bunun en güzel örneklerini Anadolu'da, geçmişte Ahîler, günümüzde ise Mevlevîler vermektedir. Diğer taraftan Türk edebiyatının yönetici ve elit kesime hitap eden yapıtları tasavvuf düşüncesine sahip olan sanatçıların eserlerinden çıkmıştır. Kısacası sûflîlik kurumları, birer kültürel ve entelektüel merkezler olmuşlardır.

Bundan dolayı insanları manevî açıdan eğiterek, onlara ince bir rûh anlayışı kazandıran Ahîlik yüzyıllarca insanların sosyal yaşamına hakim olarak, onları iş ahlâkı ve sosyal davranış yönünden en olgun seviyeye yükseltmeye çalışmıştır. Fakat, zamanla her düşünce ve kuruma sızan virüsler, bu teşkilâta da girerek, kurumun yok olmasına neden olmuştur.

Bugün Şanlıurfa'nın çeşitli pazarlarındaki esnafın içinde yaşanan Ahîliğin izleri, ahîliğin asıl ruhundan uzaktır. 600 yıldan fazla bir zamandan beri Ahîliğin öz geleceğinden yoksun olarak ve herhangi bir organizasyondan mahrum bir şekilde günümüze kadar gelen bu önemli kültür birikiminin kalıntıları, iyisiyle kötüsüyle hâlâ varlığını sürdürüyorsa muhakkak ki; Ahîliğin gerçek anlamıyla yaşadığı dönemlerde insanlar üzerinde bireysel ve toplumsal olarak çok önemli tesirler bırakmasından kaynaklanmıştır. Günümüzde bile esnaf, bir malın fiyatını alıcıya söylerken, bu kültürün kalıntılarından dolayı fahiş fiyat söylemekten çekinmektedir. Eğer bu çarşıların esnafı Ahîlik felsefesinin tam hakim olduğu bir organizasyon içinde olsaydı müşteriye daha farklı bir muamele içinde bulunacak ve belki toplumumuzda özlenen müşteri ve esnaf ilişkileri normal insanî normlara ulaşacaktı.

Tarihte Ahîlik düşüncesinin Anadolu'ya yayılmasında bir köprü görevi gören Şanlıurfa'da da, bu düşünceye sahip olan esnaf, asırlarca Ahîlik kültürünü yaşatmıştır. Günümüzde Anadolu'nun çok az yerinde izi kalan bu düşüncenin, Şanlıurfa'nın birkaç çarşısının esnafı içerisinde yüzeysel de olsa yaşatılması önemli bir konudur. Ümidimiz, insanı her yönüyle eğiten Ahîlik gibi kurumların, günün koşulları göz önünde bulundurularak varlığını sürdürmesidir. Çünkü, günümüz insanının sevgiye, hoşgörüye, esenliğe ve güvene hem bireysel, hem de toplumsal olarak her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır.